Orsós János Róbert

A cigány művelődéstörténet egy elfelejtett emléke a 19. századból

Nagyidai Sztojka Ferenc *Gyökszótár*a

Bevezetés

Nagyidai Sztojka Ferenc nemcsak Magyarország, de talán egész Európa első olyan cigány származású szótárszerkesztője és költője is a 19. század második feléből, akinek saját szótára és költeményei nyomtatásban is fennmaradtak. Egyike volt azon 19. századi cigány értelmiségieknek, akik nevéhez szótárkészítői munkásságuk mellett az első cigány nyelvű műfordítások köthetők. Ha szótárának minőségét és jelentőségét nem közelíti is meg minden verse, érdemük mégis vitathatatlan, ugyanis a legelső olyan hazai cigány és magyar nyelvű szépirodalmi kísérletekről van szó, amelyek cigány szerzőtől származnak. Ennek ellenére Sztojka Ferenc pontos biográfiai adatait sokáig nem ismerhettük. Az irodalmi lexikonok, ha tárgyalták is a személyét, csak nagyon kevés információt közöltek születésének, életének, munkásságának és halálának a körülményeiről. Szinnyei József 1909-ben kiadott *Magyar írók élete és munkái* című lexikonjának tizenharmadik kötetében jelent meg először egy nagyon rövid Sztojka Ferenc-biográfia.[1] 2017-ben ezt az életrajzot egészítette ki Hegedűs Sándor. A *Barátság* című folyóiratban megjelent rövid tanulmányában[2] kiválóan összegzi Sztojka Ferenc munkásságát és Szinnyei József által már ismertetett életútját, de ezt kiegészítette a foktői plébánia (amely alá jelenleg Uszód katolikus közössége is tartozik) adminisztrátora, Dr. Kéri Benedek Atanáz atya Foktő egyházi irattárában tett felfedezéseivel is. Az egyik felfedezés Sztojka Ferenc házasságával kapcsolatos, amely szerint Sztojka 1899-ben feleségül vette a lókereskedő és rézműves cigány családból származó Lakatos Máriát. A másik Sztojka Ferenc halálának addig ismeretlen dátumára és körülményeire vonatkozik.

Jelen tanulmány első szakaszában a már meglévő ismereteinkre támaszkodva rekonstruálni fogom Nagyidai Sztojka Ferenc biográfiáját, amelyet az Uszódon tett terepkutatásom eredményeivel bővítettem ki, és ezáltal pontos képet kaphatunk nemcsak a családfájáról, hanem életének egyéb eseményeiről is.

A tanulmány másik jelentős vonulatát képezi Sztojka Ferenc munkásságának a bemutatása. Elsősorban a szótár létrejöttének körülményeit vizsgáltam meg, illetve

---

1 Szinnyei József, *Magyar írók élete és munkái,* XIII. kötet, Bp., Hornyánszky Viktor, 1909, 1144–1145.

2 Hegedűs Sándor, *Sztojka Ferenc hazatalált,* Barátság, 24(2017), 5. sz., 9082–9084.

a szótár korabeli sajtócikkekből kirajzolódó recepciójának kritikai értelmezésére is vállalkoztam, amelynek során Sztojka Ferenc katonai karrierjéről, József főherceghez és Jókai Mórhoz való viszonyáról, illetve a cigányok 1892-es letelepítésére vonatkozó uralkodói rendelettel kapcsolatos szerepvállalásáról is fontos információkat leltem föl. A feltárt adatok a magyar irodalom- és művelődéstörténet, illetve a romológia szempontjából is feltétlenül hiánypótlónak tekintendők, e diszciplínák korpuszait új ismeretekkel egészítik ki.

Sztojka Ferenc családfája

Sztojka Ferenc életeseményeinek feltárása és rekonstrukciója anyakönyvi dokumentumok vizsgálatával valósulhatott meg, és ennek további pozitív hozadéka, hogy Sztojka Ferenc családfája is kirajzolódott a kutatás során. Dr. Kéri Benedek Atanáz atya együttműködésével főként egyházi és állami anyakönyvi dokumentumok felhasználásával találtunk újabb életrajzi adatokat Sztojkáról és a családjáról. 1895-ig csak egyházi anyakönyvi dokumentumok állnak rendelkezésünkre, utána már országszerte megkezdődött az állami anyakönyvezés. A Sztojka Ferencre és családjára vonatkozó adatok kutatását illetően fontos megjegyezni, hogy Uszódon csak 1871-ben kezdődött meg az egyházi anyakönyvezés, előtte a dunaszentbenedeki plébánia kötelékébe tartozó, nem önálló filia volt Uszód egyházi községe, ezért sok információ a dunaszentbenedeki plébánia anyakönyvi dokumentumai között található meg. Aki tehát 1870 előtt Uszódon született, azt vélhetően Dunaszentbenedeken anyakönyvezték. Ennek megfelelően Sztojka Ferenc születési/keresztelési adatai nem az uszódi, hanem a dunaszentbenedeki anyakönyvi dokumentumok között találhatók.

A legújabban feltárt életrajzi adatok ismertetésével világos képet szeretnék adni a legelső magyarországi cigány szótárszerkesztő és költő, Nagyidai Sztojka Ferenc születéséről, fiatalkoráról, katonai és költői karrierjéről, szüleiről, testvéreiről, házasságáról, gyermekeiről és haláláról is.

Sztojka Ferenc szülei

Szinnyei József révén tudható, hogy Nagyidai Sztojka Ferenc egy sátoros cigány család gyermekeként, 1855. március 11-én látta meg a napvilágot.[3] Édesapja Sztojka József[4] – aki Szinnyei szerint Sztojka Pál nagyvajda gyermeke –, édesanyja pedig Kozák Borbála[5]

[3] Valószínűnek látszik, hogy Szinnyei József tévedett Sztojka Ferenc születésének pontos dátumát illetően, ugyanis az egyházi keresztelési anyakönyvekben a születés dátuma mellett mindig a keresztelés ideje szerepel. Sztojka keresztelési anyakönyvében ez áll: „1855. március 11/12." Ez annyit jelent, hogy Sztojka Ferenc 1855. március 11-én született, és másnap, 1855. március 12-én keresztelték meg. Ennek fényében pedig módosításra szorul a Szinnyei József által megadott születési dátum, ugyanis az Sztojka Ferenc keresztelésének ideje volt.

[4] Sztojka József (Sóház Puszta, 1820. ?? – 1891. február 5.)

[5] Kozák Borbála (Vác, 1826. ?? – 1903. március 23.)

Iris_2021_01.indb 63 2021. 09. 20. 5:16:35

volt. Szülei 1849-ben hagytak fel a vándorélettel, és az akkoriban Pest-Pilis-Solt vármegyében található (ma már Bács-Kiskun megyéhez tartozó) Uszódon telepedtek le.

Sztojka Ferenc keresztelési anyakönyvében Uszód, 176-os helyrajzi szám szerepel, ami azt jelenti, hogy szülei háza egykor a mai Dózsa György utca és az Attila utca kereszteződésénél állhatott, de ma már nincs meg. Sztojka szüleinek vándorló életmódjából kifolyólag születési anyakönyveik eddig nem kerültek elő, mindössze két forrásból sikerült adatokat találni róluk. Az Uszód községben elhunyt személyek adatait rögzítő *Meghaltak anyakönyvé*nek második kötetéből azt tudhatjuk meg Sztojka Józsefről, hogy 1820 körül született. Származási helyeként a Pest megyei Sóház Puszta van megadva. 1891. február 5-én hetvenévesen halt meg agyvérzésben. Házastársaként Kozák Borbálát jelölik, akinek adatait szintén megtalálhatjuk ebben a halotti anyakönyvben, és e szerint Sztojka Ferenc édesanyja 1826 körül született Vácon, majd 1903. március 23-án hetvenhat évesen halt meg szívbajban. A másik forrás Uszód *Halálozási anyakönyvi n*évmutatója volt, amely mindössze Sztojka József és Kozák Borbála halálának fenti dátumait tartalmazza.

Sztojka Ferenc nagyszülei

Egyelőre nem tudható biztosan, hogy Sztojka József és Kozák Borbála Uszódon történő letelepedésük előtt vagy után házasságot kötöttek-e, mert erről szóló dokumentumokat eddig még nem sikerült föllelni. De amennyiben Uszódon vagy valamelyik környező településen összeházasodtak, akkor valószínű, hogy házassági anyakönyvi bejegyzés is készült róla, és ha ez így történt, akkor talán a dunaszentbenedeki plébánia házassági anyakönyvi dokumentumaiban vagy a Kalocsai Egyházmegyei Központ által begyűjtött egyházi anyakönyvek másolatai közt megtalálhatjuk Sztojka Ferenc szüleinek házassági adatait (és egyúttal Sztojka Ferenc születési anyakönyvi adatait) is. Ezekből a forrásokból nemcsak olyan információkhoz juthatunk hozzá, amelyekből megtudhatjuk, hogy Sztojka szülei honnan származtak, mikor születtek, hanem azt is megtudhatjuk, hogy kik voltak Sztojka Ferenc nagyszülei. Ennek feltárása pedig kiemelten fontos volna abból a szempontból, hogy meggyőződhessünk arról, hogy Sztojka Ferenc nagyapja valóban az a Sztojka Pál[6] volt-e, akiről Szinnyei József azt állítja, hogy nagyvajda volt. Bár Szinnyei Sztojka-életrajzán kívül más adat egyelőre nem áll rendelkezésünkre Sztojka Ferenc nagyapjáról, mégsem tekinthetjük teljesen hiteles információnak. Szinnyei a szócikkében mindössze két forrásra hivatkozott: Petrik

[6] Sztojka Pál személye érdekes, de eddig jóformán semmilyen információ nem áll rendelkezésre a kilétéről. Nem tudni mikor és hol született, ugyanis anyakönyvi információink nincsenek róla, így azt sem tudjuk meghatározni, hogy ha valóban vajda volt Sztojka Ferenc nagyapja, akkor az ország mely területére terjedt ki a hatásköre, és hogy volt-e bárminemű köze Nagyidához. A dunaszentbenedeki katolikus levéltárban szerepel egy Sztojka Pál nevű személy, de részleteket nem közölnek róla. Természetesen a vándorló életmód is nagy szerepet játszik az információhiányban, de személyének felderítése további levéltári kutatást igényel.

Iris_2021_01.indb 64 2021. 09. 20. 5:16:35

Géza *Magyar Könyvészet 1886–1900* című könyvére, valamint úgynevezett „önéletrajzi adatok”-ra, amelyekhez nem adott meg bibliográfiai forrásokat, ezért csak feltételezhetjük, hogy egy Sztojka Ferenctől származó önéletrajzi írásról lehet szó (ez ma már nem ismeretes). E források vizsgálatával Sztojka Ferenc műveinek értelmezéséhez is közelebb juthatnánk, ugyanis *A cigányok* vándorlása és a *Cigányvár!* című műveiben vajdaként főszerepet tölt be egy Sztojka Pál nevű karakter. Amennyiben Sztojka Ferenc nagyapja valóban egy Sztojka Pál nevű vajda volt, akkor elképzelhetőnek tűnik, hogy nagyapja emléke előtti tiszteletadás céljából nevezte el róla karaktereit.

Sztojka Ferenc testvérei

Eddigi ismereteink alapján három fiúgyermek született Sztojka József és Kozák Borbála házasságából. Sztojka Ferencnek és két bátyjának keresztelési bejegyzései mind megtalálhatók a dunaszentbenedeki plébánia anyakönyvi dokumentumai között.

Sztojka József és Kozák Borbála legidősebb fiúgyermeke édesapja után kapta nevét. Az ifjabb Sztojka József[7] nem sokkal szülei Uszódon való letelepedése után született, 1850. augusztus 6-án. Dunaszentbenedeken keresztelték. Halálának dátumát nem ismerjük, az viszont tudható, hogy huszonnégy évesen, 1874. február 4-én Uszódon házasságot kötött Csada Ágnessel, aki Csada József és Pintér Anna lányaként látott napvilágot 1854. november 11-én.

Ifjabb Sztojka József és Csada Ágnes házasságából egy gyermek született 1874. november 13-án, aki nagyapja és édesapja után szintén a Sztojka József[8] nevet kapta. Szakmáját tekintve ács-kőműves és gátőr volt. 1899-ben Szeghalmira változtatta nevét, majd 1900. január 22-én Uszódon házasságot kötött Takáts (Posztobányi) Juliannával, Takáts Posztobányi Pál és Juhász Rozália lányával. Szeghalmi Józsefnek és Takáts (Posztobányi) Juliannának hat gyermeke született: Ágnes (1901), Julis Mária (1903), József István (1905), Mária Teréz (1907), István (1909) és János Sándor (1911).

Sztojka József és Kozák Borbála középső fiúgyermeke Sztojka István[9] volt, aki 1852. október 27-én született. Dunaszentbenedeken keresztelték. Halálának pontos idejét nem tudni. 1874. február 4-én Uszódon kötött házasságot Nyárasdi József és Juhász Katalin tizenhét éves lányával, Nyárasdi Katalinnal. Házasságukból egy gyermek született (ifjabb) Sztojka István[10] néven 1875. augusztus 2-án, aki huszonegy évesen, 1897. január 14-én Foktőn házasságot kötött Unyi István és Szabó Ágnes leányával, Szabó/Unyi Juliannával (született Foktőn, 1874. október 28-án).

---

[7] Ifj. Sztojka József (1850. augusztus 06. – ??)

[8] Sztojka (Szeghalmi) József (ifjabb Sztojka József és Csada Ágnes gyermeke, 1899-től a Szeghalmi előnevet vette fel: Uszód, 1874. november 13. – 1947. november 04.).

[9] Sztojka István (1852. október 27. – ??)

[10] Ifj. Sztojka István (Uszód, 246. helyrajzi szám, 1875. augusztus 2. – ??)

Iris_2021_01.indb 65 2021. 09. 20. 5:16:35

Nagyidai Sztojka Ferenc[11] Sztojka József és Kozák Borbála legkisebb fiúgyermekeként 1855. március 11-én látta meg a napvilágot Uszódon. Testvéreihez hasonlóan ő is Dunaszentbenedeken lett megkeresztelve. 1899. március 22-én házasságot kötött Uszódon Lakatos Mihály lókereskedő és rézműves cigány és Farkas Mária lányával, Lakatos Máriával.[12] Sztojka Ferenc felesége 1866. december 14-én Mezőgyánon született, és 1943. december 27-én, hetvennyolc évesen, végelgyengülésben halt meg.

Sztojka Ferenc gyermekei

Anyakönyvi dokumentumok alapján tudhatjuk, hogy Sztojka Ferencnek hat gyermeke született, akiknek születésekor először a 343. helyrajzi szám (talán a mai Árpád utca 49.), később a 425.(talán a mai Kossuth utca 7.), végül a 414. helyrajzi szám (a Kossuth utca 3. közelében volt, már nem áll) volt megadva lakhelyként.

Nagyidai Sztojka Ferenc elsőszülött gyermeke Lakatos Lajos[13] 1882. március 24-én Uszódon, a 343. helyrajzi szám alatt látta meg a napvilágot, mindössze hét évet élt, 1890. január 15-én halt meg. A házasságkötés előtt meghalt gyermek még az anya családnevét viselte.

Nagyidai Sztojka Ferenc második gyermeke Sztojka Ferenc Vilmos,[14] aki 1885. augusztus 14-én született Uszódon. Egykori lakhelye a 425. helyrajzi szám alatt található. 1916. szeptember 3-án Uszódon házasságot kötött Farkas Annával (aki Kisteleken született 1888. december 25-én, és Uszódon halt meg szívbetegségben 1959. január 5-én). Sztojka Ferenc Vilmos 1946. május 4-én, hatvanegy évesen gyomorrákban halt meg. Tévesen Rafael Mária férjeként szerepel a halotti bejegyzésében.

A harmadik fiú, Sztojka Boldizsár[15] 1887. július 14-én született. Nevét azonban a kereszteltekre és az elhunytakra vonatkozó dokumentumokban tévesen jegyezték le, elírásról lehet szó. A *Kereszteltek anyakönyvé*ben Sztojka Boldizsárként, míg az Uszód községben 1943 és 2013 között elhunyt személyek adatait rögzítő *Meghaltak k*önyvében Sztojka Balázsként szerepel. Sztojka Boldizsárt holtan találták egy uszódi utcán 1943. december 3-án, ötvenhat évesen. Halálának oka szívszélhűdés, vagyis vélhetően szívinfarktus volt. Nőtlenül halt meg, így valószínű, hogy utódja sem született. Római katolikus vallású volt, de hirtelen bekövetkezett halála miatt nem volt ellátva a haldoklók szentségével, tehát nem gyónhatott meg. 1943. december 5-én Lovas István plébános temette el. Ugyancsak a *Meghaltak k*önyvében olvasható, hogy három héttel Sztojka Balázs halála után, 1943. december 27-én édesanyja, Lakatos Mária is meghalt. Sztojka Ferenc özvegye vélhetően a gyermeke elvesztése fölötti fájdalom okán

[11] Nagyidai Sztojka Ferenc (1855. március 11 – Uszód, 438. helyrajzi szám, 1929. január 13.)

[12] Lakatos Mária (Mezőgyán/Orosháza, 1866. december 14. – Uszód, 1943. december 27.)

[13] Lakatos Lajos (Uszód, 343. helyrajzi szám, 1882. március 24. – Uszód, 1890. január 15.)

[14] Sztojka Ferenc Vilmos (1885. augusztus 14. – Uszód, 425. helyrajzi szám, 1946. május. 4.)

[15] Sztojka Boldizsár/Balázs (Uszód, 425. helyrajzi szám, 1887. július 14. – Uszód, 1943. december 3.)

Iris_2021_01.indb 66 2021. 09. 20. 5:16:36

végelgyengülésben, hirtelen halt meg, így halála előtt ő sem gyónhatott meg. Temetését szintén Lovas István plébános vezette le 1943. december 30-án.

Nagyidai Sztojka Ferenc másik három gyermekére vonatkozóan is maradtak fent adatok: Sztojka József[16] 1895. február 3-án, Lakatos László[17] 1896. augusztus 12-én, Sztojka János Miklós[18] 1898. május 15-én Uszód 414. hrsz. alatt születtek, de Sztojka József és Sztojka János Miklós halálának dátumai eddig nem ismertek. Mindössze Lakatos László halálának dátumát ismerjük, aki csupán 23 napot élt, mert 1896. szeptember 4-én meghalt.

Sztojka Ferenc unokája és dédunokái

Sztojka Ferencnek mindössze egyetlen unokája és öt dédunokája volt, akik másodszülött gyermeke, Sztojka Ferenc Vilmos vérvonalából származnak. Az egyetlen unoka, Sztojka László[19] Sztojka Ferenc Vilmos és Farkas Anna házasságából született 1917. november 17-én, de csak 1937. május 9-én keresztelkedett meg. Születésére vonatkozó adataiban eredetileg Ráfael Máriát, özv. Farkas Antalnét jegyezték fel édesanyjaként, tévesen.

Sztojka László 1943. december 4-én házasságot kötött Balogh Ilonával,[20] és házasságukból öt gyermek született, akik Nagyidai Sztojka Ferenc dédunokáinak számítanak. Tudományetikai okok miatt viszont azt már nem vizsgáltam meg, hogy születtek-e utódai Sztojka Ferenc dédunokáinak, mert adataik nyilvánosságra hozatalával nem áll módomban személyi jogaikat megsérteni, ezért Sztojka családfáját csak a dédunokáiig vezettem vissza.

Sztojka Ferenc első dédunokája Sztojka Gyula Miklós[21] 1943. november 28-án született. 1963. január 17-én Bernecebarátiban házasságot kötött Jónás Irénnel. Sztojka Gyula Miklós a későbbiekben Szőnyire változtatta családnevét. Nagyidai Sztojka Ferenc második dédunokája, Sztojka József[22] 1945. február 10-én született, 1960 szeptember 14-én Kecskeméten Mihály Máriával kötött házasságot. A harmadik dédunoka, Sztojka Ilona Erzsébet[23] 1948. június 14-én született, akit Sztojka Mária[24] 1949. október 13-án és Sztojka András[25] 1952. január elsején követett.

---

16 Sztojka József (Sztojka Ferenc negyedik gyermeke, Uszód, 414. helyrajzi szám, 1895. február 3 – ??)

17 Lakatos László (Uszód, 414. helyrajzi szám, 1896. augusztus 12. – Uszód, 1896. szeptember 4.)

18 Sztojka János Miklós (Uszód, 414. helyrajzi szám, 1898. május 15.

19 Sztojka László (1917. november 17. – ??)

20 Balogh Ilona (Balogh Pinka lánya, Kalocsa, 1916. április 24. – ??)

21 Sztojka (Szőnyi) Gyula Miklós (Uszód, 21. helyrajzi szám, 1943. november 28.)

22 Sztojka József (Uszód, 21. helyrajzi szám, 1945. február 10.)

23 Sztojka Ilona Erzsébet (Uszód, 21. helyrajzi szám, 1948. június 14.)

24 Sztojka Mária (Uszód, 21. helyrajzi szám, 1949. október 13.)

25 Sztojka András (Uszód, Kinizsi u. 11., 1952. január 1.)

Iris_2021_01.indb 67 2021. 09. 20. 5:16:36

Sztojka Ferenc munkássága

Katonai karrier

Nagyidai Sztojka Ferenc kora gyermekkoráról nem marad fent semmilyen feljegyzés. Fiatal felnőttkoráról mindössze olyan adatok találhatók, amelyekből kirajzolódik, hogy a 19. század azon kevés iskolavégzett cigányai közé tartozott, akik katonai karriert is befutottak, ugyanis 1875-ben katonaiskolát végzett, és még abban az évben Mollynári bakakáplár (tizedes) volt Kecskeméten. Nem sokkal ezután, 1878-ban a Császári és királyi 38. gyalogezred harmadéves altisztjeként részt vett Bosznia megszállásában.[26]

Szinnyei József szerint Sztojka Ferenc „A hadjárat alatt gyűjtött verseit Gradasaczban gyűjtötte össze s az akkori hírlapokban közölte."[27] Nem egyértelmű, hogy mit értett ez alatt Szinnyei: verseket gyűjtött, vagy saját verseket írt Sztojka a hadjárat alatt? Mindenesetre sokkal valószínűbbnek tűnik, hogy ott Sztojka csak véglegesítette az addig piszkozatban létező költeményeit. Az pedig, hogy „az akkori hírlapokban közölte" nem jelenti automatikusan, hogy gradasaczi hírlapokban való publikációkról van szó, és ezt vélhetően Hegedűs Sándor cikke is hibásan értelmezi, ugyanis Bosznia-Hercegovina csak 1878-ban került osztrák–magyar kézre (előtte az Ottomán Birodalom része volt), ezért nem valószínű, hogy akkoriban voltak magyar vagy német nyelvű sajtótermékek Gradasaczban.

Sztojka Ferenc katonai karrierje négy évig tartott, 1878-ban szabadságolták, majd 1885-ben visszavonult Uszódra, ahol elkezdte készíteni szótárát. Vélhetően a hangszerkészítéshez is érthetett, ugyanis saját készítésű tamburája is volt, amelyen kiválóan játszott.[28]

A Gyökszótár *kiadásainak megjelenése és fogadtatása a korabeli hazai és külföldi sajtó tükrében*

Habsburg-Lotharingiai József Károly főhercegnek jelentős szerepe volt a korabeli cigány értelmiségiek, mindenekelőtt kedvenc cigánya, Nagyidai Sztojka Ferenc támogatásában, akinek cigány szótárát *(Őcsászári és magyar királyi fensége József főherceg magyar és czigány nyelv gyök-szótára, Romaná* áláva*, Iskolai és utazási használatra)*[29] saját költségén jelentette meg két kiadásban 1886-ban és 1890-ben.

---

[26] Fontosnak tartom, hogy további hadtörténeti anyagok vizsgálatával pontosabb képet adhassak Sztojka Ferenc katonai karrierjéről (bakakáplárság, boszniai hadjáratban való részvételének részletei), ugyanis jelenleg nagyon kevés információ áll rendelkezésre ezzel kapcsolatosan.

[27] Szinnyei, *i. m.,* 1145.

[28] Szinnyei, *i. m.,* 1145.

[29] Nagyidai Sztojka Ferenc, Őcsászári *és magyar királyi fensége József főherceg magyar és czigány nyelv gyök-szótára, Romaná* áláva*, Iskolai és utazási használatra*, Kalocsa, Malatin nyomda, 1886.

Iris_2021_01.indb 68 2021. 09. 20. 5:16:36

Az 1880-as évek második felének magyar sajtóanyagát vizsgálva elvétve bukkanhatunk olyan cikkekre is, amelyek Nagyidai Sztojka Ferenc *Gyökszótár*ának megjelenéséről és hozzáférhetőségéről számolnak be.[30] 1885–1886-ból származó tudósítások szerint a József főherceg rendeletére és támogatásával készült *Gyökszótár*t a Pest megyei Uszódon Sztojka Ferencnél lehetett megvásárolni személyesen vagy postaszolgálati úton keresztül két forint ellenében.[31]

A *Gyökszótár* kiadását illetően a korabeli tudósítások zömében jelentős hangsúlyt kapott József főherceg anyagi és szellemi támogatása, ugyanis tudvalevő, hogy a *Gyökszótár* első kiadásának költségeit a főherceg fedezte, aki elkötelezett volt a cigány nyelv és kultúra szélesebb társadalmi körben való megismertetésében. A *Gyökszótár* kiadását támogató szándékáról egy 1885. november 9-én Alcsútról Uszódra címzett levélben[32] értesítette Sztojkát, amelyet a *Kalocsai Néplap* után két folyóirat is szöveghűen leközölt. József főherceg levelében arra hatalmazta fel az uszódi szabadságolt honvéd altisztjét, Sztojka Ferencet, hogy az általa szerkesztett *Gyökszótár*t és hozzácsatolt verseit a főherceg saját költségére díszkötésben nyomtattassa ki Malatin Antal kalocsai nyomdájában. A levélben Malatin Antalt is felkérte arra, hogy a számlákat egyenesen hozzá küldje el. 1885. november 21-én a *Nemzet*ben[33] és a *Pesti Hírlap*ban[34] is megjelent egy szó szerinti közlés József főherceg *Kalocsai Néplap*hoz (vélhetően Sztojka által) eljuttatott levelének tartalmáról, amely szintén arról számol be, hogy Sztojka szótára harminc ív terjedelemben hamarosan nyomtatás alá kerül Malatin Antal nyomdájában.

József főherceg Sztojka Ferenc személye és munkája iránti nagyvonalúságát az 1886-ban a *Fővárosi Lapok* hasábjain megjelenő cikk is tanúsítja. A cikkből kiderül, hogy 1886 januárjában Sztojka megbetegedett, és a főherceg ezért ötven forintot küldött neki, ezzel pedig már nyolcszáz forintnyi segéllyel támogatta meg a *Gyökszótár* első kiadását.[35] Sztojka Ferenc jóformán sosem feledkezett meg jótevőjéről, ugyanis verseket intézett hozzá, amelyek nemcsak *Gyökszótár*ában, hanem olykor a sajtóban is

---

[30] Sztojka Ferenc egy 1885. december 29-i levelében ígéretet tesz József főhercegnek, hogy a fővárosi sajtóban hirdettetni fogja a *Gyökszótár* megjelenését: *Rromane Lila, Cigány levelek*, szerk. Rézműves Melinda, Bp., Fővárosi Önkormányzat Cigány Ház – Romano Kher, 2003 [a továbbiakban: *Rromane Lila*] 29–31.

[31] Erről szóló sajtóbejegyzések: *Apróbb hírek,* Fővárosi Lapok, 22(1885), 286. sz., 1910. – *Megjelent,* Budapesti Hírlap, 6(1886), 93. sz., 8. – *Czigány szótár,* Alföldi Iparlap, 5(1886), 19. sz., 7. – *Szerkesztői üzenetek,* Borsszem Jankó, 19(1886), 957. 20. sz., 10. – *Czigány-szótár*, Vasárnapi Újság, 33(1886), 18. sz., 291.

[32] A *Kalocsai Néplap*ban közölt, 1885. november 9-i dátummal ellátott levél eredeti változatát eddig nem sikerült megtalálni, ugyanis József főherceg levelezéseinek kritikai kiadásában (Soós István, *József főherceg cigány levelezése,* Szekszárd, Romológiai Kutatóintézet, 2000 [Romológiai Kutatóintézet Közleményei 3]) nem szerepel ez a levél, létezéséről csak a *Nemzet* és a *Pesti Hírlap* című folyóiratokban 1885. november 21-én közölt cikkek révén van tudomásunk.

[33] *József főherceg és a czigány* költő, Nemzet, 4(1885), 1157. sz.

[34] *József főherceg és a cigány poéta*, Pesti Hírlap, 5(1885), 320. sz., 6.

[35] *Az uszodi cigány költő,* Fővárosi Lapok, 23(1886), 26. sz., 184.

Iris_2021_01.indb 69 2021. 09. 20. 5:16:36

megjelentek: a *Pesti Napló* 1900 márciusában Nagyidai Sztojka Ferenc *A népszava József Főherczeghez*[36] című versének első versszakának magyar és cigány nyelvű fordítását közölte annak bizonyítékaként, hogy a cigányok mennyire nagyra tartják a főherceget.[37] A főherceg nagyvonalú anyagi, de főként szellemi támogatása felveti a kérdést, hogy a *Gyökszótár* milyen mértékben önálló koncepció, mennyiben függött az uralkodóház tagjának az elképzelésétől, és mennyiben befolyásolhatta Sztojka egész munkálatát? Miért van az, hogy a *Gyökszótár* szerzőjeként Nagyidai Sztojka Ferenc van megadva, címében azonban mégis József főherceg magyar és cigány nyelv gyökszótáraként nevezik meg a kiadványt? Kérdéseink indokoltságát egyrészt egy Sztojka és a főherceg közötti levelezés bizonyítja, amelyből az derül ki, hogy Sztojka minden fontosabb elméleti kérdésben kikérte a főherceg véleményét és tanácsait,[38] másrészt pedig az, hogy Sztojka *Gyökszótára* közös szerzőség alatt jelenik meg a főherceggel.

Nem tudni, hogy Sztojka Ferenc mikor kezdhette el írni *Gyökszótár*át, ugyanis erről szóló leveleket és cikkeket eddig nem találtam. Az viszont kiderül Sztojka egyik leveléből, hogy 1885. március 23-án már Malatin Antal nyomdájában volt kézirata, és Malatin csak nagyon lassan, aprólékosan szedte az íveket.[39] A *Gyökszótár* iránti fokozott érdeklődést és várakozást bizonyítja, hogy már 1885-ben olyan cikkeket közöltek, amelyek a *Gyökszótár* megjelenéséről számolnak be. Kiváló példa a *Pesti Hírlap* 1885. június 22-i lapszáma, amelyben azt írják, hogy Sztojka Ferenc már elkészült *Gyökszótárával*, és arra vár, hogy József főherceg meghívja őt Budapestre, hogy bemutathassa művét.[40] Az azonban egészen biztos, hogy ekkor még nem jelent meg a *Gyökszótár* nyomtatásban, hanem feltételezhetően olyan nyomdai munka alatt lévő kéziratokról vagy első nyomatokról lehet csak szó, amelyek nyilvánosságra kerültek. Bizonyosak lehetünk tehát abban, hogy ez a cikk nem teljesen fedi a valóságot, ugyanis Sztojka Ferenc egy 1885. december 29-i levelében még arról tájékoztatja a főherceget, hogy Malatin Antal továbbra is lassan halad a *Gyökszótár* nyomtatásával, magának Sztojkának pedig rengeteg további munkát okoz az első nyomatok javítása, ezért Malatin 1886. február 15-re tervezi a *Gyökszótár* megjelenését, és ezt 1886. január 25-től már hirdettetni fogja a fővárosi sajtóban.[41] De azt sajnos továbbra sem lehet tudni, hogy pontosan mikor látott napvilágot nyomtatásban Sztojka Ferenc *Gyökszótár*ának első kiadása.

1886. május 8-án az *Ország-Világ* című folyóiratban is közlik a *Gyökszótár* megjelenésének a hírét. A cikk ismeretlen szerzője előrebocsátja, hogy a cigány nyelv ismeretének hiánya megakadályozza, hogy kritikát írjanak róla, ezért csak a *Gyökszótár* szerkezeti ismertetőjét nyújtja írásában: a *Gyökszótár* 13 740 cigány és magyar szót

---

36 A vers a *Gyökszótár*ban is megtalálható: Nagyidai Sztojka, *i. m.,* 183.

37 *Cigány nóta József főhercegről,* Pesti Napló, 51(1900), 76. sz., 20.

38 *Rromane Lila, i. m.,* 23–28.

39 *Uo.*, 23.

40 *Magyar-cigány szótár,* Pesti Hírlap, 7(1885), 170. sz., 6.

41 *Rromane Lila, i. m.,* 29–31.

Iris_2021_01.indb 70 2021. 09. 20. 5:16:36

tartalmazó szótári szakaszból áll, a második részben imádságok, elbeszélések, levelezések és Petőfi-versfordítások találhatók, végül a harmadik szakaszban nemcsak az uralkodó nemes személyeknek címzett „eredeti és új czigány költemények"-et, hanem a cigányok eredetéről, vándorlásairól és szokásairól szóló szövegeket is tartalmaz. A cikk szerzője ugyanakkor megjegyzi azt is, hogy elismerésre méltó Sztojka Ferenc munkája és József főherceg támogatása, ugyanis a *Gyökszótár* megjelenésével lehetővé tette a cigány nyelv és kultúra megismerését és vizsgálatát az érdeklődők számára.[42]

A 19. század végi magyar sajtóban gyakran előfordult az is, hogy Sztojka Ferenc munkáját összekeverték a főherceg *Czigány nyelvtan-Románo Csibákero Sziklaribe*[43] című írásával. Kiváló példák erre a *Nemzet*[44] és a *Pesti Hírlap* 1886. május 7-i[45] cikkei is, amelyek szerint a Magyar Tudományos Akadémia 1886. május 6-i üléséről téves közlemények jelentek meg a sajtóban arról, hogy József főherceg Sztojka Ferenc *Gyökszótár*át küldte be az Akadémiához annak érdekében, hogy bírálatot kérjen rá. Ezekben a közleményekben világossá teszik, hogy a főherceg saját összehasonlító cigány nyelvtanát küldte el, amely a cikk írója szerint a főherceg saját kezű írása, de elhallgatni látszik azt a körülményt, amelyről a sajtó is írt már korábban, hogy Sztojka is segített a főherceg *Czigány nyelvtan*ának létrehozásában, így kölcsönös szakmai együttműködésről volt szó köztük.[46]

Merőben más hangvételű cikket közölt a *Székely Nemzet* 1891. február 1-jén,[47] amelyben a cikk névtelen szerzője becsmérlő módon reflektál egy, a sajtóban nagy port kavaró hírre, miszerint Sztojka Ferenc dicsekvően azt állította a nyilvánosságnak, hogy ő írta azt a cigány nyelvtant, amelyet József főhercegnek tulajdonítanak. A cikk szerzője Wlislocki Henrikre hivatkozva igyekszik leleplezni Sztojka Ferencet. A cikk szerint Wlislocki merő ostobaságnak tartotta, hogy Sztojka Ferenc maga írta volna meg József főherceg (eredetileg magyar nyelven megjelent) *Czigány nyelvtanát* 1700 forintért, ugyanis Wlislocki és Hermann Antal fordította le német nyelvre, amelyhez Wlislocki szerint se Sztojkának, sem más tudósnak nem volt semmilyen erkölcsi, szellemi köze.

---

[42] *Könyvpiacz: Románé* álává, Ország-Világ, 1886, 19. sz., 313.

[43] József Károly főherceg, *Czigány nyelvtan: Románo Csibákero Sziklaribe*, Bp., Magyar Tudományos Akadémia, 1888.

[44] *József főherceg czigány nyelvtana,* Nemzet, 5(1886), 1323. sz.

[45] *Romano Csibakero Sziklaribe,* Pesti Hírlap, 8(1886), 126. sz., 7.

[46] Nemcsak Sztojka Ferenc, hanem Ipolysági Balogh János (1802–1876), az 1848/49-es szabadságharc honvédkarmestere is szakmai segítséget nyújtott József főherceg munkájában. Ipolysági Balogh János 1850-ben saját költségén publikálta a *Legelső czigány imádságok, a melly mind a két magyar hazában levő czigány nemzet számára* című imádságoskönyvét. Emellett azonban egy magyar–cigány szótára is fennmaradt kézirat formájában, amely Szinnyei József *Magyar írók élete és munkái* című, korabeli munkája szerint: „József főherczeg birtokában van, a szerző arczképével" (Szinnyei, *i. m.,* 468). A főherceg nagy becsben tartotta Baloghot, ugyanis fent említett műve referenciaként szolgált számára a *Czigány nyelvtan* kidolgozásában.

[47] *József főherceg czigány-nyelvtana,* Székely Nemzet, 9(1891), 19. sz.

Iris_2021_01.indb 71 2021. 09. 20. 5:16:36

Eddig nem tudni, hogy Wlislocki és Sztojka milyen viszonyban álltak egymással, és hogy ennek a cikknek mennyi köze lehet a valósághoz, mert más korabeli cikk nem található ezt a témát illetően, így azt sem lehet tudni, hogy ez a lejárató cikk konkrétan milyen sajtócikkekre hivatkozik. Csupán feltételezhető, hogy azokról a cikkekről van szó, amelyekben az olvasható, hogy Sztojka Ferenc munkatársként ajánlkozott, mikor megtudta, hogy a főherceg cigány nyelvtan írására vállalkozik, de ezek a cikkek 1885 körül jelentek meg, és így a *Székely Nemzet*-beli írás meglehetősen kései reflexiónak tűnik.

Az efféle negatív hírverésektől eltekintve, 1890 körül Sztojka Ferenc már ismert volt az 1886-ban kiadott *Gyökszótár*ról, ekkor a sajtó már a második, paksi kiadás[48] megjelenéséről számolt be. A sajtó tudósítása szerint az első kiadás javított, cigány–magyar versfordításokkal bővített második kiadása „érdekfeszítő" cigány drámákkal egészült ki.[49]

A második kiadás megjelenése tehát szintén jelentős figyelmet kapott a korabeli sajtóban, és Sztojka Ferenc igyekezett minél eredményesebben értékesíteni munkáját. A *Kecskemét* című folyóirat 1890-ben arról számol be, hogy Sztojka *Gyökszótár*ának népszerűsítése és eladása miatt Kecskemétre utazott.[50] A hatékony promóció érdekében a cikkben rövid, de sokatmondó információkat is közölnek a szerzőről, amelyben származásának előkelőségét és katonai erényeit méltatják: Sztojkát az utolsó nagyidai cigány vajda leszármazottjaként említik, ennek hitelességét azonban nem tudjuk alátámasztani. Katonai érdemeiként pedig 1875-ben Kecskeméten betöltött bakakáplári szolgálatát és az 1878-as boszniai megszállásban való részvételét említik. Látható tehát, hogy Sztojka Ferenc a korabeli sajtó tükrében rangos felmenővel (vajda nagyapja), katonai erényekkel rendelkező vitézként, cigányokat letelepítő szótárszerkesztőként és költőként is jelen van.

A *Szegedi Híradó* című folyóirat 1891. január 19-én arról számol be, hogy a cigány poéta Szegedre is ellátogatott, és ott *Gyökszótár*ának második, bővített kiadását forgalmazta.[51] Ugyanakkor közlik József főherceg 1890. december 9-i, Sztojka Ferencnek címzett levelét,[52] amelyből az derül ki, hogy viszonylag hosszabb ideig nem leveleztek, és ezt a friss levelet a *Szegedi Híradó* nyilvánosságra hozta.

József főherceg levele egyértelmű bizonyítéka annak, hogy Sztojka Ferencet kegyeibe fogadta, ugyanis a barátságos hangvételű íráshoz négyszáz forintot mellékelt, hogy Sztojka kifizethesse a paksi nyomdászt, Rosenbaum Miksát a *Gyökszótár* bővített

---

[48] Nagyidai Sztojka Ferenc, Őcsászári *és magyar királyi fensége József főherceg magyar és czigány nyelv gyök-szótára. Romaná* áláva, Paks, Rosenbaum Nyomda, 1890. Egybekapcsolt négyrészletű javított és bővített II. kiadás.

[49] *Magyar-cigány szótár,* Budapesti Hírlap, 10(1890), 288. sz., 10.

[50] *A nagyidai utolsó vajda,* Kecskemét, 19(1890), 38. sz.

[51] *A czigány-költő,* Szegedi Híradó, 33(1891), 19. sz., 2.

[52] Fontos volna ennek a levélnek az eredetijét felkutatni, hogy a vele kapcsolatosan felmerülő kérdésekre pontos választ tudjunk adni.

Iris_2021_01.indb 72 2021. 09. 20. 5:16:36

második kiadásának nyomtatásáért, és az így fennmaradó összeget pedig Sztojka családjának szánta.

A főherceg megindokolja azt is, hogy miért nem leveleztek sokáig: a cigányok és a velük kapcsolatos tudományos érdeklődés felkeltése ügyében tett szolgálatai miatt elfoglalt volt. Első alkalommal tesz említést Sztojkának az Angliában létrejött tudós társaság, a *Gypsy Lore Society*ről, amelynek a főherceg is tagja lett. A társulat a cigány kultúra megmentése érdekében (cigány tagok nélkül) jött létre, és elnöke Charles Godfrey Leland volt, aki a főherceg állítása szerint jól tud cigányul, és havonta egy-egy füzetet ad ki nyolcrétben a világ minden cigány tájszólásában. Említést tesz ugyanakkor egy Erdélyben létrejött romológiai érdeklődésű társaságról is, amelyet a későbbiekben Romológus Triásznak nevezett el a szakirodalom. Tagjai Hermann Antal, Wlislock Henrik és maga a főherceg voltak, később azonban Gyarmathy Zsigáné is csatlakozott hozzájuk. A főherceg a cigány nyelv minden nyelvjárásra kiterjedő évkönyvének kiadását is megemlíti Sztojkának, akinek felajánlja a lehetőséget, hogy a megjelenő kalendáriumba egy szép cigány verset írjon.[53] A kalendáriumban József főherceg egy olyan felszólítás megírását tervezi, amelyben a vándor cigányokat intené arra, hogy hagyják abba a kószálást, és letelepedett életmódot folytassanak. A főherceg szerint mindezzel csupán az a baj, hogy a cigányokkal kapcsolatos műveket csak tudományos érdeklődésű személyek vásárolják meg, a cigányok meg nem, mert nincs rá pénzük, így aligha jut el hozzájuk a felszólítás.

A *Szegedi Híradó* 1891. január 19-én közölt 1890. december 9-i dátummal ellátott főhercegi levél azonban hagy némi kivetnivalót maga után. A *Cigány levelek – Rromane lila* című kötetben numero V. jelzettel ellátott szöveg alatt Sztojka Ferenc 1890. október 11-én a főhercegnek címzett levelét olvashatjuk,[54] amely reflektál a fentebb bemutatott levélre: Sztojka megköszöni József főherceg levelét és a hozzá mellékelt négyszáz forintot, amelyből megnyugvására nemcsak a (Rosenbaum Miksa felé való) kiadásait fedezhette, de nagy örömet is okozott Sztojka családja körében. Ugyanakkor jelzi a főhercegnek, hogy a *Gyökszótár* második kiadásának megjelenését és a főherceg pártfogói segélyezésének hírét jeles hírlapokban fogja hirdetni, a könyvek eladását pedig előkelőbb városi helyeken tervezi. A József főherceg, Wlislocki és Hermann által készített évkönyvre is utal levelében, ugyanis a cigány költő már legelső dolgának tekinti, hogy a kalendárium részére összeállítson egy oldalnyi iratot, amelyet életrajzához hasonlóan saját arcképével lát el. Sztojka ígéretet tett arra, hogy a kalendáriumba szánt anyaga egy héten belül megérkezik a főherceghez, de források hiányában nem tudjuk, hogy valóban megküldte-e József főhercegnek az említett életrajzát és verseit.

A két levél összevetése alapján tisztán látszik, hogy a dátumok nem teljesen egyeznek. A főherceg megszólító levele későbbi keltezésű (1890. december 9.), mint Sztojka

[53] A kutatás céljából erősen indokolt utánajárni annak, hogy pontosan melyik kalendáriumról van szó. Hogy hívják? Mikor és hol jelent meg pontosan? Kik publikáltak benne? Sztojka-versek is találhatók a kalendáriumban? Egyáltalán megjelent-e? Mindez nagyon értékes anyag volna jelen kutatáshoz.

[54] *Rromane Lila, i. m.,* 40–43.

Iris_2021_01.indb 73 2021. 09. 20. 5:16:36

válaszlevele (1890. október 11.). A levelek keltezése alapján tehát bizonytalannak látszik, hogy közvetlen levélváltásról van-e szó, ezért indokolt volna kideríteni, hogy léteznek-e közbeékelődő ismeretlen levelek. A levelek tartalmának vizsgálata alapján viszont úgy tűnik, hogy közvetlen levélváltásról van szó, de nem tudhatjuk biztosan, hogy a főherceg, Sztojka vagy a sajtó vétett-e a dátum megjelölésében.

Sztojka Ferenc *Gyökszótár*ának megjelenésével kapcsolatos magyarországi sajtócikkek ismertetése és elemzése után a továbbiakban a nemzetközi sajtó néhány angol és német nyelvű folyóiratának és szaklapjának tükrében vizsgálom meg röviden Sztojka és a *Gyökszótár* külföldi fogadtatását.

Sztojka Ferenc eddig ismert életrajzának szempontjából kiemelten fontos cikket közöl 1886. január 8-án a *Budapesti Hírlap,* amely egy Uszódra érkezett levélről számol be,[55] ebből arra következtethetünk, hogy József főherceg pártfogásának köszönhetően Sztojka Ferenc hírneve külföldre is eljutott. A *Budapesti Hírlap* szerkesztőségének Uszódról megírták, hogy Bécsből egy eddig ismeretlen német életrajzíró levelet küldött Sztojka Ferencnek Uszódra, és levelében arra kéri Sztojkát, hogy küldje el részére arcképét, életrajzát és verseit. A cikk szerint Sztojka Ferenc felvette a kapcsolatot az ismeretlen életrajzíróval, és el is küldte neki arcképét és tizenkét versét. A cikk alapján az is tudható, hogy ezek között a versek között szerepelt Sztojka Ferenc József főhercegnek ajánlott, 1885. december 29-én írott, *Üdvözlés* című újévi köszöntő verse és annak magyar fordítása is. Ez a levél és életrajz azonban máig ismeretlen.[56]

Néhány előkerült dokumentum kiválóan bizonyítja, hogy Sztojka Ferenc hírneve a külföldi sajtóban és szaklapokban is ismert lehetett. 1886 februárjában ugyanis két alkalommal is megjelent egy rövid cikk az észak-amerikai *The Indianapolis Journal*[57] hasábjain, amely arról számol be, hogy az Uszódon élő tanult cigány, Sztojka Ferenc (Franz Sztojka) elkészült a magyarországi cigányok nyelvi szótárával, amelynek költségeit József főherceg vállalta magára.

Néhány évvel később, Ponori Thewrewk Emil az angliai *Journal of the Gypsy Lore Society* 1890. júliusi számában[58] megjelent tanulmányában József főherceg *Czigány nyelvtan*ának irodalmi kalauzáról írt egy rövid tartalmi összefoglalót, amelyben több alkalommal is szóba kerül Sztojka Ferenc. Ponori Thewrewk Debrecen cigány

---

[55] *Két híres cigány,* Budapesti Hírlap, 6(1886), 8. sz., 7.

[56] Hogy ki lehetett az eddig ismeretlen német életrajzíró, kérdéses. Mindenesetre jó volna felkutatni a német életrajzíró és Sztojka Ferenc közötti levélváltást, illetve a *Budapesti Hírlap* szerkesztőségébe küldött Sztojka-levelet, ugyanis mindezek alapján már kinyomozható a német életrajzíró személyének a kiléte, kideríthető az is, hogy elkészült-e Sztojka Ferenc saját kezűleg írt önéletrajza, és megismerhető volna az életrajzhoz mellékelt egyéb versek is.

[57] The Indianapolis Journal, 1886. február 2., 3., https://newspapers.library.in.gov/?a=d&d=IJ18860202.1.3 (utolsó megtekintés: 2020. auguszuts 31.) – The Indianapolis Journal, 1886. február 4., 4., https://newspapers.library.in.gov/?a=d&d=IJ18860204.1.4 (utolsó megtekintés: 2020. augusztus 31.)

[58] Emil Thewrewk de Ponor, *Gypsy Grammar by the Archduke Josef, 1888,* Journal of the Gypsy Lore Society, 1890, vol. 2., nr. 3. (January 1890 – April 1891), Edinburgh, 1891, 148–160.

Iris_2021_01.indb 74 2021. 09. 20. 5:16:36

populációjának bemutatása kapcsán népszámlálási, történeti és szociológiai adatokkal érvel az Ausland azon feltevése mellett, hogy „az igazán magyar város, Debrecen egyúttal a cigányok legfontosabb központja is". Ennek alátámasztására Sztojka Ferenc *Gyökszótár*ában található *Czigányok vándorlása* című elbeszélő költemény 9. és 13. strófájára is hivatkozik Ponori,[59] amely szerint a cigányok, miután elhagyták Nagyida várát, kilenc részre oszlottak, és vándorlásba kezdtek. Az első csapat egyenesen Debrecenbe ment, ahol letelepedésük után Kucsujt és Gyorgyit választották meg vajdáiknak.

A *Czigány nyelvtan*ban található cigány tematikájú bibliográfia ismertetését is elvégzi cikkében, amelyben megemlíti, hogy József főherceg tulajdonában vannak olyan levelek, amelyeket cigányok írtak neki, és köztük Sztojka Ferenc levelei és versei is megtalálhatók.[60] Viszont nemcsak levelek, hanem cigány fordítások adatai is megtalálhatók ebben a bibliográfiában. Ipolysági Balogh János és Sztojka Ferenc liturgiai szövegeinek fordításai, illetve Boldizsár József és Sztojka Ferenc Petőfi-versfordításaira is utal.[61]

A cikk Sztojka Ferenc *Gyökszótár*ának 1886-os kiadását is bemutatja, amelyet Ponori Thewrewk két nagyobb részre osztott fel. Az első részben az Uszód környékén használatos oláhcigány nyelvjárás cigány–magyar szótári részéről tesz említést, amelyről Ponori Thewrewk azt mondja, hogy Sztojka szótárában a magyar nyelv kifejezéseit szeretné a cigány nyelvbe átültetni, ez azonban sokszor nem sikerül neki. Szerinte azonban a nyelvészek számára érdekes lehet a törekvés, amely során egy cigány származású szótárszerkesztő a cigány nyelvet az irodalmi magyar nyelvvel, annak kifejezéseivel és szókészletével akarja megfeleltetni és ezáltal gazdagítani és megújítani. A második részt két kisebb egységre osztotta fel Ponori Thewrewk. Ennek megfelelően az első egységben Sztojka Ferenc cigány nyelvgyakorlatai, illetve imák, dalok, történetek és magyar költemények fordításai találhatók, míg a második egységben saját költeményei olvashatók. Ponori Thewrewk nyelvészeti szempontból nagyon érdekes anyagnak tekinti Sztojka művét.

Végezetül Hunfalvy Pált kell megemlíteni, aki *Etwas* über *die ungarländischen Zigeuner*[62] című 1892-es tanulmányának cigány szótárak történetét taglaló részében utalást tesz Sztojka Ferenc 1886-ban Kalocsán kiadott *Gyökszótár*ára, és idézi József főherceg szavait, miszerint ez a világ első olyan műve, amelyet egy igazi cigány bocsátott nyomtatásba.[63]

E rövidre sikeredett betekintőből jól látszik tehát, hogy Sztojka Ferenc és munkája a nemzetközi sajtóban is ismerhető volt, a fenti szövegrészletek azonban egyúttal arra

---

[59] *Uo.,* 153.

[60] *Uo.,* 157.

[61] *Uo.,* 158.

[62] Pál Hunfalvy, *Etwas* über *die ungarländischen Zigeuner,* Actes de Huitieme congrés international des orientales, Section II, Aryenne, Leide, E J Brill, 1892, 91–113,: https://ufdc.ufl.edu/UF00076222/00002/95 (utolsó megtekintés: 2020. augusztus 31.)

[63] *Uo.,* 96.

Iris_2021_01.indb 75 2021. 09. 20. 5:16:36

is felhívják figyelmünket, hogy a külföldi folyóiratok és szaklapok további vizsgálata is indokolt, ugyanis számos, Sztojkára vonatkozó információra lelhetünk még.

A főherceg, Jókai és Sztojka kapcsolata

József főherceg olyan nagyra becsülte Sztojka Ferenc cigány nyelvvel és irodalommal kapcsolatos munkásságát, hogy a kor magyar íróóriásának, Jókai Mórnak is ajánlotta verseit. A főherceg arra is bátorította is Sztojkát, hogy lépjen kapcsolatba Jókaival annak érdekében, hogy kikérje tőle szakértői tanácsát a *Gyökszótár* tartalmára és terjesztése vonatkozóan. Ezen a ponton pedig érdemes egy rövid kitérőt tenni, hogy jobb rálátást nyerjünk arra, milyen kapcsolat állhatott fent József főherceg, Sztojka Ferenc és Jókai Mór között.

1925 áprilisában, húsz évvel a főherceg halálát követően a *Magyarság* című lapban egy hosszasabb írás jelent meg József főherceg és Jókai Mór kapcsolatáról.[64] A cikk egy előadás apropóján jelent meg, amelyet József Ferenc főherceg tartott nagyapja és Jókai Mór ismeretségéről, de az sajnos nem derül ki, hogy pontosan mikor és hol kerülhetett sor az előadásra. A T. K szignójú szerző jól ismerhette József főherceg és Jókai Mór kapcsolatát és munkásságát, ugyanis említett cikkében mindössze azzal a kritikával illeti az ifjú fenség előadását, hogy teljesen figyelmen kívül hagyta azon levélváltásokat, amelyek a Jókai irodalmi hagyatékkal kerültek napvilágra.

Az újságcikkben József főherceg jellemének és munkásságának bemutatása kapcsán hangsúlyos szerepet kapott, hogy elkötelezetten dolgozott cigányokkal kapcsolatos tanulmányain, ennek köszönhetően alaposan kiismerte őket. A főherceg több éven át kitartóan dolgozott a *Czigány nyelvtan* elkészítésén, és egész cikksorozatokat is írt a Charles G. Leland által alapított *The Journal of the Gypsy Lore Society*ba, illetve *A Pallas Nagy Lexikona* cigányokkal foglalkozó negyedik kötetébe is – ez utóbbira Jókai Mór kérésére vállalkozott, Wlislocki Henrikkel együttműködve.

Jókai Mór különösen közel állt József főherceghez, utóbbi egyenesen barátjának érezte az írót, ugyanis a cikkben közölt levele alapján a főherceg Jókai regényeinek köszönheti, hogy nem vesztette el a magyar nyelvvel és kultúrával való kapcsolatát. A főherceg tehát emberileg és szakmailag mindenképpen felnézett Jókai Mórra, és ezt alátámasztja az is, hogy irodalmi terveiről és a legapróbb, cigányokkal kapcsolatos különös megfigyeléseiről mindig tájékoztatta Jókait. Ugyanakkor a főherceg sokszor megemlítette az írónak Sztojka Ferencet, akinek szótárát saját költségén tervezett megjelentetni. Ez pedig cáfolni látszik azt az elképzelést, amely szerint Sztojka Ferencet Jókai Mór mutatta volna be József főhercegnek.

1935. május 12-én a *Budapesti Hírlap* visszatekintő rovatában[65] a lap egy ötven évvel korábbi cikkét közölte újra, amelyben Sztojka Ferenc József főherceggel való

---

[64] *József kir. herceg és Jókai ismeretlen levelei,* Magyarság, 6(1925), 83. sz., 49.

[65] *Régi világ, József főherceg cigány munkatársa,* Budapesti Hírlap, 55(1935), 108. sz., 16.

Iris_2021_01.indb 76 2021. 09. 20. 5:16:36

együttműködéséről is szó esik, erről annyit tudhatunk meg, hogy miután Sztojka arról értesült, hogy a főherceg cigány szótárt készít, alázatos levélben ajánlkozott munkatársként.[66] Ezt megerősíti a *Nemzet* 1885. május 10-i lapszáma, amely szintén arról számol be, hogy midőn Sztojka Ferenc tudomást szerzett arról, hogy József főherceg cigány szavakat gyűjt saját szótárához, levélben munkatársként ajánlotta fel magát a cigány szótár elkészítéséhez.[67] Az említett levél különösen érdekes lehet, és felkutatása erősen indokolt, ugyanis a cikk szerint Sztojka olyan gazdag és becses anyagot csatolt leveléhez, amely alapján a főherceg elfogadta Sztojka ajánlkozását, illetve útiköltséget is küldött részére, hogy felutazhasson Budapestre, és bemutathassa *Gyökszótárának* első kiadását is. Ez a cikk tehát kiváló bizonyítéka annak is, hogy akadhatnak még olyan levelek Sztojka Ferenc és a főherceg között, amelyek eddig nem kerültek napvilágra. A *Budapesti Hírlap* 1935-ös cikkében ugyanakkor Jókai Mór, József főherceg és Sztojka Ferenc ismeretségére vonatkozó állításokkal is találkozhatunk, amelyeket érdemes kritikával fogadni: a cikk szerint ugyanis József főherceg Jókai Mór révén ismerte meg Sztojka Ferencet, mivel Jókai volt az, aki említést tett a főhercegnek Sztojka Ferencről. Ez a föntebbiek értelmében nem valószínű.

Jókai Mór kritikai kiadásában[68] megtalálható egy József főhercegtől származó, 1885. november 5-én kelt levél, amelyben valóban szó esik Sztojka Ferencről is. A főherceg említést tesz Jókainak arról, hogy cigány nyelvtanával kapcsolatos munkájával foglalatoskodik, és Jókai Mór segítségét kérné a lektori feladatok ellátásához. Ez a levél tehát cáfolja azt, hogy Jókai mutatta volna be Sztojkát József főhercegnek, ugyanis éppen József főherceg említi meg Jókainak írott levelében honvéd altisztjét, Sztojka Ferencet, aki „czigány kolompár és költő, ki az ott [Uszódon – O. J.] dívó czigány nyelven írt szótárt és költeményeket azok között mi ketten is szereplünk [a főherceg és Jókai – O. J.]. Ha itt végeztem vele Nagyságodhoz küldöm mert ez eredeti rom [cigány – O. J.]. A' fő hogy oskolát végzett, és utóvégre kolompárnak jó költő is".[69] Tisztán látszik tehát, hogy József főherceg már eleve ismerte Sztojka Ferencet, és éppen a főherceg az, aki Sztojkát Jókai Mórnak méltatja és ajánlja.

A *Budapesti Hírlap* cikkében továbbá megemlítik azt is, hogy 1885-ben Sztojka Ferenc a fővárosba látogatott szótárával (pontosabban annak kéziratával vagy elsőnyomatával), és a lap közölte is *A mohácsi elhunyt vitézekről* című versének kilencedik strófáját magyarul és cigányul.

A főherceg, Jókai és Sztojka kapcsolatát illetően a *Fővárosi Lapok* 1885. május 10-én közölt cikke[70] is cáfolni látszik a *Budapesti Hírlap* 1935. május 12-i hasábjain olvasottakat. A *Fővárosi Lapok*ban ugyanis az áll, hogy gróf Andrássy Gyula estélyén

---

[66] Sajnos ez a levél eddig nem áll rendelkezésünkre.

[67] *József főherceg czigány* költője, Nemzet, 4(1885), 965. sz.

[68] József főherceg levele Jókainak, Alcsút, 1885. november 5. = Jókai Mór Levelezése (1876–1885), s. a. r. Győrffy Miklós, Bp., Argumentum–Akadémiai, 1992 (Jókai Mór Összes Művei. Levelezés III), 331.

[69] *Uo.,* 331.

[70] *Cigány szótár,* Fővárosi Lapok, 22(1885), 109. sz., 706.

Iris_2021_01.indb 77 2021. 09. 20. 5:16:36

József főherceg személyesen is említést tett Jókai Mórnak cigány dolgozótársáról, a cigány szótárt készítő Sztojka Ferencről. Azt nem tudni pontosan, hogy mikor és hol adott estélyt Andrássy Gyula, ahol a főherceg és Jókai találkozhattak, de ez a cikk azt bizonyítja, hogy József főherceg nem csak levélben, hanem személyes találkozás során is megpróbálta felhívni Jókai Mór figyelmét Sztojkára.[71]

A *Vasárnapi Újság* 1886-os lapszámában arról olvashatunk, hogy maga Sztojka Ferenc is kísérletet tett arra, hogy kapcsolatba lépjen Jókai Mórral.[72] Levelet írt Jókainak, amelyben arról tájékoztatta, hogy József főherceg jóváhagyta a *Gyökszótár*t, és egyúttal arra is utasította, hogy Jókainak is mutassa meg abból a célból, hogy tartalmára és terjesztésére vonatkozóan is szakmai tanácsot kérjen. József főherceg szándéka ezzel az lehetett, hogy Sztojka *Gyökszótárát* minél sikeresebben el tudják adni, amit Jókai lektori hozzájárulása, tanácsai elősegíthettek volna. A cikkből kiderül az is, hogy Sztojka személyesen is keresni próbálta Jókait, de mivel így nem tudott kapcsolatba lépni vele, levelet küldött az írónak, amely tartalmazta *Jókai Mórhoz* című versét is magyar és cigány nyelven egyaránt. A *Vasárnapi Újság* szerkesztősége egyenesen Jókai Mórtól kérte el Sztojka Ferenc versét, amelyet meg is jelentetett.[73]

A fenti cikkek, illetve a főherceg, Jókai és Sztojka közötti levelezések ismeretében egyértelmű, hogy volt kapcsolat közöttük, de jól látható az is, hogy Jókai Mór és Sztojka Ferenc között József főherceg volt az összekötő személy. A továbbiakban azonban nagyobb hangsúlyt kell fektetni az olyan dokumentumok felkutatására, amelyekből bővebben és világosabban tájékozódhatunk arról, hogy Jókai folytatott-e levelezést Sztojkával, és hogy létrejöhetett-e valaha köztük személyes találkozó, mert erről eddig nem áll rendelkezésre egyéb információ. Érdemes volna megvizsgálni önmagában is Jókai viszonyát más neves cigány személyekkel, például Sárközy Ferenccel, de a cigánysághoz való viszonya önmagában is érdekes lehet, ugyanis megannyi művében szerepelnek cigány karakterek.

Sztojka Ferenc szerepvállalása a cigányok 1892-es bánkúti letelepítésében

1977-ben Vekerdi József *Hiányjegyzék egy válogatáshoz*[74] című írásában kritikát fogalmazott meg Szegő László *Csikóink fényesek (Magyarországi cigány népköltészet)* című kötetével szemben, és ez a kritika hasznos információkat közöl Nagyidai Sztojka Ferencről is. Vekerdi többek között nemcsak azt kifogásolta, hogy Szegő az eredetileg

[71] A cikkben továbbá szintén szerepel az is, hogy Sztojka Ferenc valóban káplár volt, és József főherceg költségén Budapestre utazott saját szótárával. A szerkesztők némi szkepszissel viszonyulnak a *Gyökszótárhoz*, de annál nagyobb izgalommal várják, mert nemcsak a nyelvészek, de akár a laikusok számára is igazi kuriózumként szolgálhat a *Gyökszótár* terjedelmes szótári és irodalmi tartalma főleg egy olyan nép esetében, amelynek nyelve kihalóban van, irodalma azelőtt pedig jóformán sosem volt.

[72] *Egy czigány poéta,* Vasárnapi Újság, 33(1886), 6. sz., 94.

[73] *Uo.,* 94.

[74] Vekerdi József, *Hiányjegyzék egy válogatáshoz,* Muzsika, 20(1977), 9. sz., 35–36.

Iris_2021_01.indb 78 2021. 09. 20. 5:16:36

magyarországi cigány népköltészeti anyagot összefoglaló gyűjteményét rögtön nyolc, külföldön gyűjtött balladával nyitja meg, de azt is kritikával illette, hogy nemcsak rosszul közölte Sztojka Ferenc költeményeit, hanem azokat egyenesen cigány népköltészeti anyagnak tekintette. Vekerdi egyik nagy problémája tehát, hogy Sztojka Ferenc *Gyökszótár*ának harmadik szakaszában található saját verseit és a Sztojka által átdolgozott magyar népdalok és népies műdalok cigány nyelvről magyar nyelvre való – egyébként silány minőségűnek mondható – visszafordításait találhatjuk népköltészeti anyagként felcímkézve Szegő László gyűjteményében. Vekerditől ugyanakkor csak egy lehetséges – de a megfelelő bizonyítékok hiányában korántsem hitelesnek tekintendő – magyarázatot kapunk arra, hogy Sztojka Ferenc miért használta a Nagyidai előnevet. Állítása szerint ugyanis Sztojka ezzel az előnévvel nyert nemességet József főhercegtől.

Kutatásaim során egyértelműen bizonyíthatóvá vált, hogy József főherceg és Sztojka Ferenc együttműködésének nemcsak kulturális-tudományos, hanem politikai formája is volt, hiszen a főherceg olyan társadalmi és politikai feladatok szolgálatába állította Sztojkát, mint például a magyarországi kóborcigányok életmódjának megreformálása a letelepítésük által. Ha elfogadnánk Vekerdi József fenti állítását, akkor valószínű, hogy Sztojka Ferenc nemcsak a szótárszerkesztői és költői tevékenysége vagy katonai érdemei, hanem a cigányok letelepítéseben való aktív szerepvállalása okán is nemességet nyerhetett volna József főhercegtől, és attól fogva új, nemesi előnevével[75] Nagyidai Sztojka Ferencként élhetett a köztudatban. Arról viszont nem tudunk, hogy valóban nyert-e nemességet Sztojka – arról nem is beszélve, hogy a nemesi címet az uralkodó adományozta, és nem az uralkodócsalád tagjai. Annyi viszont bizonyos, hogy 1885-től (vagyis katonai karrierjét követően és röviddel *Gyökszótárának* első kiadása előtt) Sztojka már biztosan használta előnevét, 1892-től pedig már gyakran látta el leveleit olyan pecséttel, amelyen Nagyidai Sztojka Ferencként jelöli magát. Mivel a kérdés újabb adatok felbukkanásáig nem dönthető el egyértelműen (legföljebb a kétséget fogalmazhatjuk meg Vekerdi bizonyítatlan állítása kapcsán), a továbbiakban Sztojka Ferenc 1892-es cigányletelepítésben való részvételét tekintjük át a József főherceg vonatkozó rendeletével kapcsolatos sajtócikkek szemléje által.

Az 1870-es évektől az Osztrák–Magyar Monarchia területén élő cigányok a politika és a hatalom számára váltak igazán fontossá, ugyanis a nemzeti patriotizmus szellemében a cigányok/cigány kultúra (újra)keretezésére történtek kísérletek, amelyek célja az volt, hogy a monarchia területén élő másodrangú alattvalók, köztük a cigányok számára olyan szervezeti segítséget nyújtsanak, amely által társadalmilag rehabilitálják és lojális állampolgárként integrálják őket. Ezek az intézkedések természetesen nem előzmény nélküliek, ugyanis Mária Terézia 1761-es és 1767-es, valamint II. József császár 1783-as rendeletei is a cigányok letelepítését és társadalmi felzárkóztatását

[75] Egy ilyen előtag azonban nem szükségszerűen jelent nemesi rangot, lehet ragadványnév is. Cigányzenészeknél például gyakran előfordult, hogy a származási helyüket előnévként használták, így különböztetve meg magukat a többi hasonló nevű zenésztől, kézenfekvő példaként Ipolysági Balogh Jánost is megemlíthetjük.

Iris_2021_01.indb 79 2021. 09. 20. 5:16:36

célozták meg, de nem vezettek sikerhez. Még magánemberek is kísérletet tettek a cigányok letelepítésére: Farkas Ferdinánd 1850-ben Érsekújváron alapított cigányiskolát, és ugyanígy Hám János, szatmári püspök 1857-ben hozott létre iskolát cigányok számára, de ezek a vállalkozások is sikertelennek bizonyultak, iskoláik tanuló nélkül maradtak. A cigányok letelepítése tehát igen fontos, de eredménytelen társadalmi kérdés volt a korábbi évszázadokban is, ez azonban nem tántorította el József főherceget, aki szintén megpróbálkozott a letelepítéssel. Ezt bizonyítja, hogy 1892 januárjának végétől sorra jelentek meg olyan cikkek, amelyek József főherceg cigányokra vonatkozó rendeletéről számolnak be: azzal bízta meg Sztojka Ferencet, hogy 1892 februárjától 1892 áprilisáig hét vármegye és nyolc nagyváros cigányait gyűjtse össze, majd a főherceg Arad vármegyében található bánkúti birtokára telepítse le őket.

1892. január 24-én a *Kecskeméti Lapok* Sztojka Ferenc levelét közölte, amelyet 1892. január 14-én a Pest megyei Aszódról küldött Arad vármegye rendőrkapitányi hivatalához József főherceg kóborló cigányok letelepítéséről szóló rendeletére vonatkozóan.[76] Levelében Sztojka arra kérte Arad vármegye hatóságait, hogy az Aradon és a környező településeken lévő szegény, sátorozó cigányoknak adják tudomásukra, hogy József főhercegnek a vármegyében található nagy kiterjedésű bánkúti birtokán fog történni a cigányok letelepítése. Sztojka hangsúlyozta, hogy a letelepített cigányokat nem rabszolgasorsba akarják helyezni, hanem lakást és jövedelmező dohánytermesztői munkát kínálnak fel számukra a tisztes megélhetéshez, ami a cigány családok javát szolgálná. Levelében arra kérte a hatóságokat, hogy buzdítsák a cigányokat arra, hogy 1892. április 15-től keressék őt, aki a letelepülni vágyó cigányokat mindenféle kritérium nélkül fogadja és elhelyezi majd. A cigányok békés letelepítése mellett azonban a némileg erőszakosabb eljárásoktól sem határolódott el a kívánt cél érdekében. Levelében ugyanis azt is kérvényezte a helyi hatóságoktól, hogy 1892. április 1-től a kószáló vándorcigányoktól vegyék el igazolványaikat, útleveleiket annak érdekében, hogy beszüntethessék a cigányok további vándorlásait úgy, hogy az okmányok nélkül maradt cigányok számára elrendeljék, de ugyanakkor segítsék is a Bánkútra való eljutást. Sztojka hozzátette azt is, hogy akik ezen eljárással ellenkeznek, azokat akaratuk ellenére is továbbítsák Bánkútra, április lejártát követően pedig a cigányok Bánkútra való toloncoltatását is kérvényezte, ami nyilvánvalóan egyfajta erőszakosabb eljárásmódot jelentett.

Sztojka Ferenc levelében világossá tette azt is, hogy a letelepítés tervezetéről és kivitelezéséről József főherceg már tájékoztatta a Magyar Királyi Belügyminisztériumot. A Sztojka levelében címzettként szereplő rendőrfőkapitányt arra kérte, hogy válaszlevélben jelezze, megkapta-e levelét, és egyúttal a letelepítésre vonatkozó válaszát is küldje meg részére. A levél végén Sztojka előrebocsátotta, hogy 1892. április elején személyesen is meglátogatja a rendőrfőkapitányt a kóbor cigányok letelepítésére irányuló kérésének kihirdetése céljából. Azt azonban eddig nem tudni, hogy kapott-e Sztojka választ Arad megye rendőrfőkapitányától.

---

[76] *Érdekes levelet küldött*, Kecskeméti Lapok, 25(1892), 4. sz., 3.

Iris_2021_01.indb 80 2021. 09. 20. 5:16:36

A *Kecskeméti Lapok* szerkesztősége szerint nagyon érdekes lesz, hogy a már letelepedett kecskeméti cigányok körében milyen hatást fog kiváltani Sztojka Ferenc felhívása, mert nyilvánvaló, hogy lesznek olyanok, akik nem hagynák el addigi otthonukat. A lap szerkesztői szerint Sztojka vállalkozása mindenképpen kockázatos, és nem fog nagy szerencsével járni Kecskemét cigányaival, de ugyanakkor elképzelhetőnek tartották azt is, hogy a jobb körülmények és megélhetés reményében sikeressé válhat a letelepítés terve.

1892. február 1-jén a *Kolozsvár* című folyóirat már arról számolt be, hogy Sztojka Ferenc József főherceg megbízásából Szegedre látogatott annak céljából, hogy legalább negyven cigány családot verbuváljon Bánkútra.[77] A cikkből az is kiderül, hogy a cigányok verbuválása már 1892 februárjának elején megkezdődik, és a belügyminiszter[78] is felszólította a hatóságokat arra, hogy segítsék Sztojka munkáját.

1892. február 2-tól már több lap is beszámolt Sztojka Ferenc cigányletelepítéssel kapcsolatos híréről, így a *Budapest* a *Kolozsvár* fenti lapszámához hasonlóan szintén arról tájékoztatta olvasóit, hogy József főherceg és Sztojka Ferenc nagy elszántsággal folytatják a cigányok letelepítésére vonatkozó munkájukat:[79] Sztojka Ferenc Szegedre is ellátogatott a főherceg azon megbízatásával, hogy 1892. február elejétől kezdve, a belügyminiszter és a hatóságok támogatásával verbuváljon össze legalább negyven cigány családot, akiket a főherceg birtokára, az Arad megyei Bánkútra kell letelepítenie.

Sztojka Ferenc a *Budapest,* illetve a *Budapesti Hírlap* szerkesztőségeihez is eljuttatta Uszódról a József főhercegtől kapott megbízatásának hírét.[80] Leveleiben Sztojka arról tájékoztatta a szerkesztőségeket, hogy 1892 februárjától 1892 áprilisáig hat megye és nyolc város cigányait kell letelepítenie, munkát, megélhetést és lakhatást biztosítva számukra. Míg a *Budapest* szerint hat megyéből és nyolc nagyváros kóbor cigányainak összegyűjtésével bízta meg a főherceg Sztojkát, addig a *Budapesti Hírlapban* megjelenő cikk már hét megyét és nyolc nagyvárost említ. E kérdést illetően tehát kissé pontatlan a korabeli sajtó, de az eddigi vizsgálatok alapján az utóbbit lehet hiteles információnak tekinteni, hiszen ahogy majd lentebb látni fogjuk, az ezt alátámasztó cikkekben igen részletes leírást kapunk a levelek tartalmáról. Azt viszont nem tudjuk, hogy melyek voltak az érintett vármegyék és nagyvárosok.

Mindkét cikkből egyértelműen kiolvasható, hogy Sztojka Ferenc az illetékes hatóságokkal is szorosan együttműködött, ugyanis a kóborló cigányok letelepítésére vonatkozó megbízatásának eleget téve 1892. január 31-ig kiküldte a megyei alispánokhoz, rendőrfőkapitányságokhoz az ajánlóleveleket, a rendeletek kérvényeit és igazolványait.

---

[77] *Czigány verbuválás,* Kolozsvár, 6(1892), 26. sz.

[78] Vélhetően Szapáry Gyuláról, a Szapáry-kormány miniszterelnökéről és belügyminiszteréről van szó, akinek hivatala 1892. november 17-én ért véget. Őt követte Hieronymi Károly hivatala az első Wekerle-kormány képviseletében.

[79] *Czigány-telepítés,* Budapest, 16(1892), 33. sz.

[80] *Czigány-telepítés,* Budapest, 16(1892), 34. sz. – *A cigányköltő levele,* Budapesti Hírlap, 12(1892), 34. sz., 5.

Iris_2021_01.indb 81 2021. 09. 20. 5:16:36

Mindezt alátámasztja, hogy például a *Szegedi Híradó* 1892. február 18-án közölte Deschán Achill, Temes vármegye alispán 1892. február 3-án írt körlevelét.[81] A cigányok bánkúti letelepítésére vonatkozóan az alispán levelében arra szólította fel a közösségi elöljárókat és a városok rendőrkapitányságait, hogy a környékükön előforduló cigányok figyelmét hívják fel arra, hogy 1892. április 15-től lehetőségük van a főherceg bánkúti birtokán letelepedni, ahol Sztojka Ferencet kell keresniük, és a letelepedéssel járó előnyökről tájékoztatva győzzék meg a cigányokat. Az alispán ugyanakkor hangsúlyozta, hogy az elöljáróságok és a rendőrkapitányok türelmesen és tapintatos módon, kényszereszközök alkalmazása nélkül bírják rá a cigányokat a letelepedésre.

Sztojka Ferenc a *Pesti Hírlap* szerkesztőségéhez is eljuttatott egy levelet a cigányok letelepítésével kapcsolatosan,[82] a lap jóval pontosabb információkat közöl Sztojka leveléről, ennek a pecséttel történő hitelesítésére való részletes utalás révén alaposabb, megbízhatóbb forrásként tekinthető a több cikkel szemben. A cikk szerint Sztojka levelének bal felső sarkában helyezte el jó minőségű pecsétjét, amelyen a következő állt: *Nagyidai Sztojka Ferenc cigány költő Uszódon, Pestmegye*. Ez a mozzanat pedig alátámasztani látszik, hogy Sztojka 1892-ben már valóban rendelkezett pecséttel, és talán kiindulópontként szolgálhat azon életrajzi információhoz is, miszerint Sztojka bélyegzőkészítéssel is foglalkozott.[83] A cikk ismeretlen szerzője Sztojka méltatásaként megjegyzi, hogy hivatalos pecsétjéhez viszonyítva levele „elég jó magyarsággal és rendesen meg van írva". A cikk azt is közli, hogy Sztojka a levelében arról is értesítette a *Pesti Hírlap* szerkesztőségét, hogy 1892 áprilisáig hét vármegyéből és nyolc városból kell összegyűjtenie a cigányokat annak érdekében, hogy a főherceg bánkúti birtokán letelepítse őket lakhatás, munka és megélhetés biztosítása mellett. Erről pedig ajánlóleveleket küldött hét vármegye alispánjaihoz és rendőrfőkapitányságaihoz.

A cikk szerzője Sztojka megbízatásával kapcsolatos ambivalens, de mélyen ironikus véleményének ad hangot, amikor humorosan azt jegyzi meg, hogy a cigányok vélhetően arra fordítják a kocsirudat, amerre minél távolabb lehet kerülni Bánkúttól, ugyanakkor mégis elképzelhetőnek tartja, hogy Bánkúton kialakulhat egy „cigány-metropol", amelyet „Vajdakútként" lehetne elnevezni. A szerző iróniája a következő részletben csúcsosodik ki igazán: amennyiben Sztojka Ferenc, a „nagyhírű cigánydalnok" lesz a bánkúti cigányváros vezetője, úgy a leghelyesebbnek azt látja, ha cigány Türtaioszként a köveket és embereket egybeénekli Bánkúton. Hivatalos úton ugyanis nem látja sikeresnek a cigányok letelepítését. Az antik görög hagyomány szerint a második messzénai háború idején a spártaiak Athéntól kértek segítséget, és az athéniak Türtaioszt, a sánta

[81] *A bánkuti czigánytelepités,* Szegedi Híradó, 34(1892), 42. sz., 4.

[82] *Cigány telepedés,* Pesti Hírlap, 14(1892), 34. sz., 4.

[83] A korabeli sajtóhíradások tükrében elmondható, hogy Sztojka nagy valószínűséggel 1892-től látta el pecséttel leveleit. Szinnyei József életrajza szerint 1890 után visszavonult a költészettől, és többek között bélyegzőkészítéssel foglalkozott. Nem tudni biztosan, hogy leveleinek pecsétje összefüggésben állhat-e a bélyegkészítői mesterségével. Felmerülhetnek olyan kérdések is, hogy vajon Sztojka saját magának készíthette pecsétjét? Ha igen, akkor készíthetett-e másnak is? Volt-e esetleg több bélyegzője?

Iris_2021_01.indb 82 2021. 09. 20. 5:16:36

írástudót küldték oda, akinek lelkesítő dalai hozzásegítették a győzelemhez a spártaiakat. Ez a történet azonban csupán az athéniak fikciója, amellyel a spártaiak iránti megvetésüket fejezték ki. Ugyanígy a cikk ismeretlen szerzője is a cigány városalapítás iránti szkepszisének adhatott hangot Sztojka Ferenc Türtaioszhoz való hasonlításával.

Három hónappal később a *Szegedi Híradó* 1892. június 3-án Nagyidai Sztojka Ferenctől Szegedre érkező levelének tartalmát közli.[84] Ebben a cikkben is megemlítik, hogy Sztojka Ferenc saját kezűleg írt (ezt a cikk szerzője valamiért megkérdőjelezte) levelét saját pecsétjével hitelesítette, amelyen ez állt: *Nagyidai Sztojka Ferenc cigány költő*. A cikkben a leginkább figyelemre méltó mozzanat az, hogy Sztojka levelében arról tájékoztatta büszkén a szegedi sajtót, hogy Bánkúton sikeresen letelepítette a cigányokat. A *Szegedi Híradó* szerkesztőségében nagy csodálkozást váltott ki a cigány költőtől érkező hír, valódi meglepetés volt mindenki számára, hogy ami évtizedek óta hasztalan törekvésnek bizonyult, azt Sztojka Ferenc megvalósította Bánkúton. A cikk szerint (az egyébként „költő vajdaként" említett) Sztojka Ferenc dicsekvően azt írja levelében, hogy a szegedi hatóságok ne küldjenek több cigányt, mert elegendő népesség gyűlt már össze Bánkúton. Természetesen ezt a „sikertörténetet" jobban is meg kell vizsgálni, ugyanis a cigányok bánkúti letelepítése rövid távon talán sikeresnek tűnhetett, de végül József főherceg vállalkozása hamar kudarcba fulladt. Ezt alátámasztják a főherceg levelei, cikkek és a későbbi szakirodalom is.

A *Magyarság* 1925. április 12-i számában megemlítik, hogy József főherceg korábban a cigányok letelepítésével kapcsolatban levelezett Jókai Mórral, aki szkeptikus volt a vállalkozás sikerét illetően.[85] A főherceg gyakran meghívta Jókait az alcsúti szüretekre is, ahol megmutatta az írónak, hogy miként akarja a kóborló cigányokat letelepíteni, de végül Jókainak lett igaza, ugyanis a bihari és Arad megyei birtokokon való letelepítés nem hozott sikert. A főherceg szerint két akadályozó tényező volt. Először is az, hogy a letelepítésre szánt egy év nagyon rövid idő ahhoz, hogy a „vad erkölcsű és alacsony kultúrfokon álló" cigányokat a letelepedett életformához és munkához hozzászoktassák. Azt persze nem tudjuk, hogy letelepített cigányok mennyire voltak egyenlő tagjai a társadalomnak, hogy korlátozták-e például szabad mozgásukat és szabad munkavállalásukat, vagy elkobozták-e vagyontárgyaikat a „letelepítésért" és „ellátásért" cserébe. Másodszor pedig kudarcot vallott a főherceg azon elképzelése, hogy a községek terheinek mérséklése érdekében összpontosítva telepítse le a cigányokat annak ellenére is, hogy a hatóságok is arra figyelmeztették, hogy könnyebben megoldható a felügyeletük, ha községenként helyezik el őket. További nehézségeket okozott, hogy József főherceg ingyen ruhát és élelmet biztosított a cigányok számára annak érdekében, hogy munkára szoktassa őket,[86] ezek a kedvezmények azonban a nép ellenszenvét

[84] *Cigány-kolónia,* Szegedi Híradó, 34(1892), 134. sz., 5.

[85] *József kir. herceg és Jókai ismeretlen levelei,* Magyarság, 6(1925), 83. sz., 49.

[86] A „munkára szoktatás" fogalma finomításra szorul, ugyanis a vándorcigányok is rendszeresen dolgoztak, hiszen klasszikus mesterségeik voltak, és saját kezűleg előállított termékeiket vagy szolgáltatásaikat

Iris_2021_01.indb 83 2021. 09. 20. 5:16:37

váltották ki, ez szintén problémássá tette a cigányok befogadását. József főherceg ezért belátta, hogy a cigányok letelepítése akkor lehet sikeres, ha községenként helyezi el őket, ami viszont további terhet, felelősséget és költséget jelentett az állam számára, ugyanis a cigányoknak munkát és lakást kellett volna biztosítani, a gyerekeket pedig külön cigány iskolákban tanítani. A főherceg elképzelése szerint tehát a munkához és az oktatáshoz való hozzáférés lehetőségének biztosítása lehetett volna a kulcsa annak, hogy a cigányok sikeresen visszailleszkedhessenek a társadalomba, de ezt neki nem sikerült megvalósítania, Sztojka Ferenc segítségével sem.

A fentiek alapján jól látható, hogy sok esetben csak sajtócikkekből értesülhetünk József főherceg és Sztojka Ferenc cigánytelepítéssel kapcsolatos, eddig ismeretlen leveleinek tartalmáról, ugyanis ezek az eredeti levelek nem szerepelnek a főherceg levelezéseinek kritikai kiadásaiban[87] sem. Ugyanígy hiányoznak Sztojkának a különböző lapok szerkesztőségeivel, illetve a vármegyékhez és városi vezetéshez tartozó hatóságokkal folytatott levelezései is, amelyeknek feltárása további kutatásokat igényel (már ha egyáltalán fellelhetők).

A millennium után

A millenniumot követő időszakban Sztojka Ferenc kikerült pártfogója, József főherceg holdudvarából, miután a főherceg jóformán teljesen felhagyott a tudományos munkával. Eddigi ismereteink alapján Sztojkának semmilyen önálló írása nem jelent már meg ezután (egy versen kívül, amelyről lentebb szó lesz), és életének utolsó harmadában megházasodott, majd visszavonult Uszódra.

Sztojka Ferenc 1899-es házasságkötéséről is maradtak fent információk az uszódi *Egybekelési anyakönyvi n*évmutatójában. Eszerint 1899. március 22-én kötött házasságot Lakatos Máriával, de mind a hat gyermekük a házasságuk előtt született. További érdekesség, hogy a házasság időpontja éppen a nagyböjt időszakába esik. Az egyházi törvények szerint a nagyböjt bűnbánati időszakában tilos a mulatozás, így a házasságkötés is. Ezért akik a nagyböjt időszakában akartak házasodni, azoknak a tiltott idő akadálya alól külön plébánosi felmentést kell kérni. De természetesen ez a procedúra nem okozott fennakadást, mert nem akartak senkit sem gátolni a házasságkötésben.

A Sztojka Ferenc és Lakatos Mária házasságkötéséről szóló dokumentumban szerepelnek az egybekeltek szüleinek adatai is, ennek megfelelően Sztojka Ferenc édesapja, az ekkor már elhunyt Sztojka József egykori földművesként jelenik meg a dokumentumban; édesanyja, Kozák Borbála foglalkozását nem adták meg. Ugyanakkor Lakatos Mária szüleinek az adatait is megtalálhatjuk: édesapja Lakatos Mihály, lókereskedő és rézműves cigány szintén elhunyt a házasságkötés idejére, édesanyja Farkas Mária volt.

---

kínálták eladásra. Ellenben a Habsburgok tartottak attól, hogy az országhatárokon át vándorló cigányok politikailag kémkedhetnek másoknak, ezért is akarhatták „letelepíteni" és „munkára szoktatni" őket.

[87] Soós, *i. m.,* 6-125.

Iris_2021_01.indb 84 2021. 09. 20. 5:16:37

Megjegyzésre méltó felfedezésnek bizonyul az is, hogy a cigány származású Nagyidai Sztojka Ferenc foglalkozását tekintve a korábbiaktól eltérően már nem földművelőként és lókereskedőként, hanem bélyegkészítőként van bejegyezve. A korszakban pedig igen ritka jelenségnek bizonyult az, hogy egy cigány polgári mesterséget műveljen.

József főherceg halála

József főherceg halálával Sztojka elvesztette főrangú pártfogóját, és az addigi közfigyelem is elkerülte. A főherceg temetése után, 1905. június 21-én a *Budapest Hírlap* három részből álló cikk jelentetett meg: elsőként egy június 20-i nekrológot közölt, amely József főherceg temetésének lebonyolításáról tudósított, ezt követően Ferenc József hadiparancsát, majd Sztojka Ferenc búcsúversét olvashatjuk.[88]

Rendkívül figyelemre méltó, hogy a 19. században a meglévő társadalmi különbségek és hierarchia ellenére egy cigány és az uralkodóházhoz tartozó magas rangú személy olyan közel kerülhetett egymáshoz, mint Sztojka Ferenc és József főherceg. Ennek kiváló példája tehát ez a cikk is, ugyanis a *Budapesti Hírlap* szerkesztősége fontosnak tartotta, hogy Ferenc József levele mellett Nagyidai Sztojka Ferenc gyászversét is lehozza.

A cikkben Sztojka Ferencet mint „cigányköltőt" említik, és ezt hivatalos információként kezelik, mivel Sztojka erről bélyegzővel rendelkezett. A cikkből az is kiderül, hogy Sztojka Ferenc nem tudott személyesen megjelenni József főherceg temetésén, ezért egy hosszabb verset írt a halott emlékére. A szerkesztők szerint a vers inkább az őszinte hála és mély fájdalom kifejezéseként állja meg a helyét, de poétikai remekműként már kevésbé. Ennek ellenére az utolsó két versszakot mégis közölték, mert a bennük felsejlő „lendület és fényesség" érdemessé teszi, hogy kinyomtassák úgy, ahogyan azt Sztojka Ferenc megírta. A főherceg halálára írt Sztojka-vers címét és teljes változatát nem ismerjük, de felkutatása érdekes lenne, mert ez azt jelenti, hogy Sztojka a *Gyökszótár* második kiadását követően elvétve foglalkozhatott költészettel, és ha ez így van, annak bizonyára lenyomata is van, ami akár egy újabb alkotói szakasz bizonyítéka is lehet. A közölt vers a következőképpen szólt:

Gyászos énekeink szállnak Isten elé,
Babérját emelve fel az Egek felé,
Hatalmas Uristen, add meg az érdemét,
Mennyek országában lelke üdvösségét.

Egek fényessége: és világossága!
Angyalok és szentek lelki társalgása,
Adassék részére lelkének nyugvása,
Istent színről-színre való meglátása.

[88] *Napi hírek: József királyi herceg,* Budapesti Hírlap, 25(1905), 169. sz., 11–12.

Iris_2021_01.indb 85 2021. 09. 20. 5:16:37

Sztojka Ferenc halála és utóélete

Sztojka Ferencet minden figyelem elkerülte, miután pártfogója, József főherceg meghalt. Sztojka halálának híréről sem számolt be a korabeli sajtó, ezért ennek körülményei sokáig ismeretlenek voltak. Uszód községben, az 1903 és 1931 között elhunyt személyek adatait rögzítő *Meghaltak anyakönyvé*ben azonban előkerült egy, Sztojka Ferenc halálának pontosabb körülményeiről szóló bejegyzés, amely alapján mára tudható, hogy az első magyarországi cigány költő, Nagyidai Sztojka Ferenc az 1929-es esztendőben elsőként halt meg Uszódon, 1929. január 13-án, hetvennégy évesen, özvegyen. Halálának okaként időskori végelgyengülést jegyeztek fel.

Ebben az anyakönyvben olyan alapvető adatok szerepelnek, amelyből megtudhatjuk, hogy Sztojka Ferenc Uszódról származott. Utolsó lakhelyéről is fennmaradt egy bejegyzés, miszerint halála előtt már nem a Rákóczi utcában lakott, mint esküvője idején, hanem az 438. helyrajzi számot rögzítették, amely a mostani község Széchenyi utcájában található. Vallását tekintve a római katolikus felekezethez tartozott. A haldoklók szentségével is el volt látva, azaz halála előtt meggyónt, és megkapta az utolsó kenetet is. Legutolsó bejegyzett foglalkozása szerint bélyegkészítő volt. Katolikus temetési szertartását Uszód helyi sírkertjében Katona István kanonok esperes plébános vezette le 1929. január 15-én. Sztojka Ferenc haláláról és temetési szertartásáról egyéb dokumentáció nem volt, ezért egykori sírhelyének pontos helyét sem ismerjük.

Nagyidai Sztojka Ferenc egykori munkássága azonban nem veszett teljesen a felejtés homályába, ugyanis az 1980-as években, majdnem egy kerek évszázaddal azután, hogy Sztojka Ferenc *Gyökszótár*ának első kiadása megjelent, újra felélénkült a cigány költő emléke, ugyanis az 1985-ben Nagyidai Sztojka Fardi Fővárosi Módszertani Cigány Művelődési Bázis néven létrejött kulturális és szociális intézmény a 20. században is őrizte Sztojka Ferenc emlékezetét. 1980 körül több cikk is megjelent, amelyek betekintést nyújtott a Sztojka Ferencről elnevezett intézmény létrejöttének történetébe és működésébe.

A *Népszava* 1985. április 10-i lapszámában olvasható, hogy 1985. április 9-én kedden hivatalosan is megnyitotta kapuit a Nagyidai Sztojka Fardi Fővárosi Módszertani Cigány Művelődési Bázis.[89] Az intézményt a Fővárosi Tanács elnökhelyettese, Nagy Richárd adta át. A cikkben a névadó Sztojka mint a cigány kultúra, illetve írásbeliség 19. századi kutatója és az első cigány nyelvtankönyv készítője jelenik meg.

1986. március 3-án az *Esti Hírlap* hasábjain látott napvilágot egy interjú Újváry József tollából, amelyet a Pestszentlőrincen működő, Nagyidai Sztojka Ferenc Cigány Művelődési Módszertani Bázis vezetőjével, Kovács Zoltánnal készített.[90] Az interjúban sok érdekes információ elhangzott, a névválasztás indoklásáról azonban semmilyen érdemi információ nem található. Mindenesetre annyi tudható, hogy a kísér-

---

[89] *Cigány Módszertani Művelődési Központ,* Népszava, 133(1985), 83. sz., 8.

[90] *Cigányklub Lőrincen,* Esti Hírlap, 31(1986), 55. sz.

Iris_2021_01.indb 86 2021. 09. 20. 5:16:37

leti klub hivatalos megnyitója 1985. április 9-én volt.[91] Az intézmény öt dolgozóval működött, köztük a klub vezetője, egy művészeti és gazdasági vezető és egy jogász. Kovács Zoltán szerint a cigány titkárok képzésével, intenzív kiscsoportos foglalkozások és iskolaelőkészítő tanfolyamok, képzőművészeti szakkörök, cigány táncház és nyelvtanfolyamok működtetésével az intézmény egyedülálló feladatot lát el az ország mintegy háromszáz cigány klubja között. Létrejöttét a pestszentlőrinci vezetőtestületek is támogatták, főként dr. Tancsik Rudolf és Szőllősi Antalné.

1987. június 16-án már arról jelent meg egy cikk az *Esti Hírlap*ban, hogy a Fővárosi Tanács ülésének programtervezetében szó esett az új intézmények létesítéséről és egyes központi intézmények önállósításáról, amelynek értelmében elrendelték végül, hogy a Cigány Családsegítő Szolgálatot összevonják a Sztojka Ferencről elnevezett intézménnyel, ennek köszönhetően egy új cigány szociális és művelődési intézmény jött létre 1987 júniusában.[92]

Fővárosi Tanács Végrehajtó Bizottsága 1987 nyarán valóban életre hívta a Cigány Szociális és Művelődési Módszertani Központot a XV. kerületi Cigány Családsegítő Szolgálat és a Nagyidai Sztojka Fardi Fővárosi Módszertani Cigány Művelődési Bázis összevonásával.[93] 1988 januárjában Zsigó Jenő, az újonnan létrehozott intézmény vezetője a Magyar Írók Szövetsége székházában tartott sajtótájékoztatóján az intézmény tevékenységéről és elképzeléseiről számolt be. Az összevont intézmény célja az volt, hogy lehetőséget biztosítson a Budapesten élő cigány lakosság társadalmi integrációjának elősegítéséhez, a cigányokkal szembeni előítéletek oldásához és a cigányok helyzetének, kultúrájának objektív megismeréséhez. Az intézmény 1987 szeptemberében szoros kapcsolatot alakított ki a Budapest kerületeiben dolgozó családsegítő központokkal és cigányügyi képviselőkkel, néptanítókkal, amelynek keretében nemcsak nyári táborokat tudtak biztosítani a gyermekek számára, hanem egy oktatási csoportot is kialakítottak a tehetséges cigány fiataloknak, amely ösztöndíjat biztosít a nyolc osztályt sikeresen elvégző cigány diákoknak, a gyengébb teljesítményt nyújtó diákok számára pedig tanfolyamokat és korrepetálásokat biztosítanak.

Az 1985-ben Budapesten megalapított Nagyidai Sztojka Fardi Cigány Módszertani Művelődési Bázis tehát ma már nem ezen a néven működik, de utódintézménye, a Cigány Szociális és Művelődési Módszertani Központ, majd a fővárosi Romano Kher máig a Nagyidairól elnevezett bázis szakmai módszerét alkalmazza. Nem meglepő, hogy korábban Sztojka Ferencről kapta nevét a cigányok helyzetén javítani kívánó intézmény, ugyanis Sztojka és munkássága kiváló jelképe lehetett a cigány társadalmi

[91] Ebben a cikkben azonban tévesen közölték a megnyitásról szóló dátumot, vagy elírásról van szó: 1984. április 9. A *Népszava* 1985. április 10-i lapszámában az olvasható, hogy „tegnap", azaz 1985. április 9-én kedden adta át az intézményt a Fővárosi Tanács elnökhelyettese, Nagy Richárd. Mivel utóbbi cikk közvetlenül a megnyitás után íródott, ezért egy frissebb közleményről van szó, így ezt kell hitelesnek tekintenünk.

[92] Ülésezik a fővárosi tanács: Gyorsabb ügyintézés, új intézmények, Esti Hírlap, 32(1987), 139. sz.

[93] *Nyári táborok, ösztöndíjak, iskolaelőkészítő cigányklubok Budapesten,* Népszava, 116(1988), 5. sz., 11.

Iris_2021_01.indb 87 2021. 09. 20. 5:16:37

és kulturális felzárkózásnak, integrációnak, illetve az előítéletek feloldásához és a cigány kultúra szélesebb körben való megismertetéséhez is jó mintának bizonyult, ami éppen egybeesett az intézmény küldetésével. Hasonló megfontolás mentén tisztelghetett a cigány költő előtt az 1980-as években Kalocsán működő Sztojka Ferenc Fardi Cigánytáncegyüttes is.

Napjainkban is emlékezünk Nagyidai Sztojka Ferencre, ugyanis szülőközségében, Uszódon az elmúlt években elevenedett fel a község egykori cigány költőjének emléke. Kiss Péterné, az Uszódi Roma Nemzetiségei Önkormányzat elnöke 2017-ben az *Uszódi Krónika* nevű helytörténeti kiadványban megosztott néhány információt a község egykori cigány költőjéről, amelynek nyomán a község lakóiban is felélénkült a Sztojka személye iránti érdeklődés.

Mivel Nagyidai Sztojka Ferenc uszódi síremlékének pontos helyét máig sem sikerült megtalálni, ezért Uszód község vezetői a helyi katolikus temetőben egy kopjafával állítottak emléket Nagyidainak, amelyet Tisza Sándor csongrádi népi iparművész faragott, tetején egy kerékkel, amely a vándorlás szimbóluma,[94] a talapzatánál pedig egy nyitott könyv található. Uszód község vezetősége e ceremóniával egy évente megrendezett megemlékezés hagyományát alapozta meg, amelyen a környező települések lakói, roma önkormányzatai is részt vesznek.

Ily módon az Uszódtól nem messze található Kalocsán sem feledkeztek meg Sztojka Ferencről, olyannyira, hogy Kalocsa Város Cigány Nemzetiségi Önkormányzat elnöke, Sztojka István 2019. március 14-én javaslatot nyújtott be arra vonatkozóan, hogy a város központjában emlékművet állítsanak Nagyidai Sztojka Ferenc emlékére. A javaslatot a kalocsai képviselő-testülete pozitívan fogadta, de első körben elutasította, mivel a Kalocsai Roma Nemzetiségi Önkormányzat koncepciója hiányos volt, ugyanis nem adták meg a tervezett emlékmű pontos helyszínét és látványtervet, ezért a kérelem kiegészítésére szólították fel Sztojka Istvánt, ami azóta megtörtént már. A tervek szerint Sztojka Ferenc első szobrát Farkas Tibor szobrászművész készítené el, és a kész emlékművet Kalocsa belvárosában, az Obermeyer téren tervezik elhelyezni. A szobor költségeit pedig a Kalocsai Roma Önkormányzat állná, amelynek egy részét a város és a környező települések közadakozásból fedeznék. Az emlékmű felállításának terve a dolgozat írásának idején is folyamatban van, Kalocsa városa nyitott Nagyidai Sztojka Ferenc szobrának a befogadására, amely Sztojka István szerint fontos szerepet játszana abban, hogy minél több roma és nem roma fiatal tudomást szerezzen az első magyarországi cigány költőről, ami végső soron az előítéletek mérséklődését is elősegíthetné.

A Nagyidai Sztojka Ferencről elnevezett közösségi intézmény és tánccsoport, sírhelyének felkutatása, a kopjafa felállítása, az évenkénti megemlékezés és a mellszoborállítás

[94] A kerékszimbólum életrajzi relevanciája megkérdőjelezhető annak tükrében, hogy Sztojka letelepedett cigány volt (Uszódon született és ott is halt meg), aki ráadásul szerepet is vállalt más romák (bánkúti) kényszerletelepítésében.

Iris_2021_01.indb 88 2021. 09. 20. 5:16:37

mozzanatai a kultuszkutatás azon értelmező gyakorlatához hasonlatos, amely nemcsak a szövegeket és olvasásukat tekinti az irodalom világához tartozóknak, hanem a szerzői személyt és annak cselekvéseit is. Ily módon ez a gyakorlat egy olyan irányzat mintáját ölti magára, amely az irodalom társadalmi beágyazottságára fektet hangsúlyt.[95] Takáts József szerint a kultuszvizsgálat középpontjában egy olyan analogikusan képzett elvont modell áll, amely szerint az irodalmi kultusz a vallási kultusszal analóg. Ennek három típusát különbözteti meg, jelen esetben azonban a harmadik, vagyis a nem vallási[96] lesz igazán fontos, mivel a Nagyidai Sztojka Ferenc körül kialakuló kultusz egy olyan tiszteletfajta kifejezéseként jelenik meg, amely nem egyszerűen a szerzőre, hanem Nagyidai Sztojka alkotásainak, tetteinek, életének vagy életformájának a cigány és nem cigány közösség által elfogadott jelentésére utal. Az efféle tiszteladás az emberi világ hierarchikus elképzeléséhez kötődik: nem önmagával egyenrangúként tekint a tisztelet tárgyára, hanem mint példaszerűre, magasabb rendűre. A tisztelet kifejezésekor a közösség kulturális emlékezete lép működésbe.

[95] Takáts József, *A kultusztkutatás és az új elméletek,* Holmi, 14(2002), 12. sz., 1535.

[96] *Uo.,* 1536.

Iris_2021_01.indb 89 2021. 09. 20. 5:16:37